

By, marsk og geest

By, marsk og geest 19

Kulturhistorisk årbog for Ribe-egnen

Den antikvariske Samling i Ribe

Forlaget Liljebjerget

2007

Redaktion: Mette Højmark Søvsø (ansv.), Jakob Kieffer-Olsen,
Susanne Benthien, Claus Feveile,
Lars Hammer, Søren Mulvad og Lilian Skønager

Lay-out: Lars Hammer

Tryk: Winds Bogtrykkeri A/S, Haderslev

©: 2007 Forlaget Liljebjerget

Liljebjerget er navnet på Den anti-
kvariske Samling i Ribe's forlag.
Det blev oprettet i 1997 til minde
om og med testamentariske midler
fra Ellen og Christian Almhede.

Forlagets navn rækker tilbage til
Anders Sørensen Vedel. Han udgav
i årene 1591-92 otte bøger, der var
"Prentet paa Liliebierget udi Ribe".
Om disse bogudgivelser og trykke-
riet se "By, marsk og geest 10" 1998.

ISBN 978-87-89827-11-7

ISSN 0905-5649

Bindets baggrundsillustration: Videnskabernes Selskabs Kort, 1811. Om dette kort,
se "By, marsk og geest 13" 2001, s. 37-50.

Illustration på forsiden: Påfuglemand af tin fra Dagmarsgade, Ribe, se s. 44.

Illustrationer på bagsiden: Fra udstillingen Kristine og Rolf, se s. 53, lerhest
fra S. Katrine Kirke, Ribe, se s. 58 og gravsten fra Ribe Domkirke, se s. 66.

Indhold

Maria Panum Baastrup	
Vikingetidens og den tidlige middelalders emaljefibler fra Sydvestjylland	5
<i>Die Emaillefibeln der Wikingerzeit und des frühen Mittelalters im südwestlichen Jütland . .</i>	15
Morten Søvsø	
Arkæologiske undersøgelser i Ribes Dagmarsgade	
– topografi og bebyggelsesstruktur i de ånære områder	17
<i>Archäologische Untersuchungen unter Dagmarsgade in Ribe – Topografie und</i>	
<i>Siedlungsstruktur in den Gebieten an der Aue</i>	47
Lene Lund Feveile	
Kirstine og Rolf, to børn fra middelalderen	
– 5 års erfaring med et formidlingsprojekt for børn og voksne	49
<i>Kristine und Rolf – zwei Kinder aus dem Mittelalter</i>	55
Mette Højmark Søvsø	
Fra magasinets gemmer	56
<i>Aus dem Versteck des Magazins</i>	62
Uwe Dall	
“Stat Wandrings Mand og Læs”	
– slægterne i et ripensisk hus og deres gravminder 1591-2003	63
<i>“Bleiben Sie stehen, Wanderer, und lesen Sie bitte”. Die Geschlechter eines ripensischen</i>	
<i>Kaufmannshofes und ihre Denkmäler 1591-2003</i>	79

Arkæologiske undersøgelser i Ribes Dagmarsgade – topografi og bebyggelsesstruktur i de ånære områder

Af Morten Søvsø

I 2005 blev Dagmarsgade i Ribe renoveret. De arkæologiske undersøgelser i den forbindelse viste, at der under gaden fandtes velbevarede rester af et tæt bebygget middelalderligt kvartér, hvis rødder kunne føres tilbage til o. år 1100.

Indledning

Dagmarsgade hedder den snorlige gade, der forbinde Ribes gamle bydel omkring domkirken med jernbanestationen på den anden side Ribe Å. Gadens regelmæssighed og bredde afslører, at der ikke er tale om en gammel trafikåre, men i stedet et senere gadegennembrud foretaget i 1876 for at skabe bedre forbindelse mellem den gamle by og

den nyopførte jernbanestation mod øst. Den symbolske forbindelse mellem gammelt og nyt understreges af gadens to Point de Vues; i vest det gotiske stenhus Det gamle Rådhus og i øst den 400 år yngre stationsbygning, hvis nyromanske formsprog vidner om datidens begejstring for middelalderens arkitektur.

Foran Det gamle Rådhus ligger i dag von Støc-

Fig. 1. Ældre foto af Dagmarsgade optaget før Det Gamle Rådhus' restaurering i 1892-94, og før Mariatårnet på Domkirken genrejses. De åbne rendesten var dengang byens eneste form for kloakker. Som det fremgår af billedrammen, er fotografiet optaget af Bodil Hauschildt, som få år senere opførte sit eget atelier i Dagmarsgade omtrent ud for den sortklædte mand midt i billedet. Efter foto i Den antikvariske Samling.

Ein altes Foto von Dagmarsgade vor der Restaurierung des alten Rathauses 1892-94, und bevor der Mariaturm des Domes wiedererrichtet wurde.

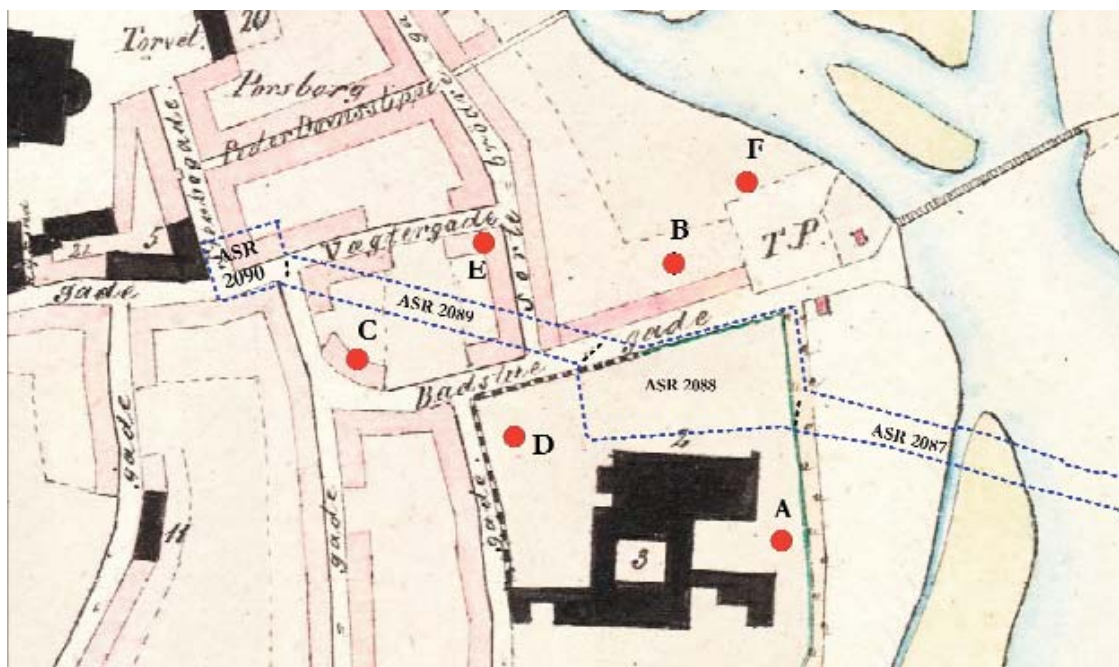

Fig. 2. Kortudsnittet viser Ribe i 1858 og stammer fra forlægget for bykortet i Traps Danmarksbeskrivelse. Den blå stiplede linie viser omridset af fra vest von Stöckens Plads, Dagmarsgade og Sct. Catharinæ Plads, som de ser ud i dag. Desuden er tilføjet de journalnumre, der knytter sig til de enkelte etaper af undersøgelserne i 2005. De røde cirkler markerer lokaliteter omtalt i teksten. A: Fundament til stenbygning, muligvis ældre end klosterets stiftelse i 1228. B: Omtrentlig placering af badstuen i Badstuegade. C: Omtrentlig placering af hovedhuset på kontor Jep Iversen Langes bygård fra 1400-årene. D: Udgravningen ASR 420 med bl.a. bulhus fra 1179/80. E: Udgravningen ASR 1222, der som den første nåede til bunds i kulturlagene. F: Prøvegravningen ASR 572 med fund af neddrammede pæle fra 11-1300-årene. Tilføjelser af MS. Originalkort i Kort- og Matrikelstyrelsen (KMS).

Der Kartenausschnitt zeigt Ribe im Jahre 1858. Die blau gestichelte Linie zeigt den Umriss von von Stöckens Plads, Dagmarsgade und Sct. Catharinæ Plads, so wie sie heute hervortreten. Ausserdem sind die Journalnummern zugefügt, die mit den einzelnen Etapen der Untersuchungen 2005 zusammenhängen. Die roten Zirkel markieren Lokalitäten, die im Text erwähnt werden: A: Fundament eines Steinhauses, möglicherweise älter als die Errichtung des Klosters 1228. B: Die ungefähre Lage des Badehauses in Badstuegade. C: Die ungefähre Lage des Hauptgebäudes von Kantor Jep Iversen Lauges Residenz aus dem 15. Jahrhundert. D: Die Ausgrabung ASR 420 u. a. mit einem Bohlenhaus aus dem Jahre 1179/80. E: Die Ausgrabung ASR 1222, die als erste bis zum Ende der Kulturschichten reichte. F: Die Probeausgrabung ASR 572 mit dem Fund von eingetriebenen Pfosten aus dem 12.-14. Jahrhundert.

kens Plads, der heller ikke er et gammelt element i bybilledet. Den lyder af mere end de blot 400 m², den optager af byrummet, og blev vistnok anlagt mellem 1858 og 1866 med navn efter Frederik von Stöcken.¹ Han stiftede i 1848 byens første betydende industrivirksomhed, Ribe Jernstøberi, og boede privat i Dagmarsgade nr. 13 opført sidst i 1850'erne som en af byens første villaer.

I 1920'erne skete den seneste betydende ændring af byrummet i området, da Sct. Catharinæ Plads blev anlagt nord for klosterkirken på begge sider af Dagmarsgade.

Som helhed betragtet har rydningerne været skånsomme overfor de historiske rammer, selvom

det nok mere skyldtes økonomi end antikvariske hensyn. Resultatet af forandringerne er blevet, at kvarteret omkring Dagmarsgade i dag er mere åbent end det har været på noget tidligere tidspunkt de seneste 800 år.

I 2005 blev gadeforløbet renoveret; rørføringerne under gaden blev udskiftet, og slidte brosten (med cykelbaner af granitfliser) afløste det tidligere asfaldække. Udskiftningen af rørføringerne ville komme til at berøre intakte, middelalderlige kulturlag, og derfor blev gravearbejdet fulgt af en arkæolog, der registrerede de fremkomne lag og konstruktioner undervejs. Af regnskabstekniske årsager blev undersøgelsen splittet op på fire selv-

stændige museumssager, hvis afgrænsninger fremgår af fig. 2. Udgravningerne, der i det følgende vil blive fremlagt i samlet form, kunne påvise, at der under Dagmarsgade gemte sig velbevarede rester af et tæt bebygget kvartér med rødder helt tilbage i tiden o. år 1100.

Siden 1984 er der foretaget arkæologiske undersøgelser i Ribes gader i forbindelse med gaderenoveringer. De efterhånden mange udgravninger har frembragt megen ny viden om gadernes udseende og belægning gennem tiderne, men har i et større perspektiv også givet væsentlige nye oplysninger om byens udvikling igennem middelalderen. I de tykke lag under gaderne er der registreret omfattende rester af træveje, ligesom der også er fremkommet en lang række fine genstandsfund.²

Forventningerne var på forhånd høje i Dagmarsgade, hvor renoveringen ville komme i kontakt med en hel række af de gamle gadeforløb. Regnet fra vest mod øst berørte udgravningerne gaderne Stenbogade, Sønderportsgade/Vægtergade, Hundegade, Sortebrødregade og Badstuegade. En af udgravningens vigtige problemstillinger var at undersøge, om disse gader og den byplan, de udstikker, kunne følges tilbage i tiden – og i givet fald hvor langt.

En afgørende forskel mellem Dagmarsgade-udgravningen og de tidligere gadegravninger er, at der udover undersøgelserne ude i gaderne også vil blive tale om ret omfattende undersøgelser inde på de tidligere grundstykker, som gadeforløbet nu gennemskærer (fig. 2). I Ribe er der kun foretaget få større udgravninger inde på de beboede matrikler.

Den historiske topografi og ældre iagttagelser i området

Det dominerende element i bybilledet omkring Dagmarsgade er stadig sortebrødrenes imponerende klosteranlæg, der blev stiftet i år 1228 som det blot andet sortebrødrekloster i det middelalderlige Danmark. Det er i dag et af landets bedst bevarede klostre og udgør sammen med domkirken byens fineste mindesmærker fra den middelalderlige storhedstid. Dengang som nu hæver klosterets røde mure sig over området. En mindre arkæologisk undersøgelse i 1988 øst for klosterets østfløj kunne tyde på, at der forud for klosterbyggeriet

har stået en stenbygning, hvis orientering afviger fra det nuværende anlægs (fig. 2, A).³

Gadeforløbene omkring Dagmarsgade kan alle følges tilbage til middelalderen. Badstuen, der gav navn til gaden, er første gang omtalt i 1403, hvor den nybygges af byen som erstatning for en ældre badstue ejet af borgmester Hans Greverod.⁴ Badstuen var i funktion til ind i 1500-årene og lå på nordsiden af gaden tæt på åen (fig. 2, B). I 1300-årene omtales den nuværende Badstuegade som Sudergade, og før endnu muligvis som Bådemandsgade.⁵ Sortebrødregade kan ikke følges helt så langt tilbage. Ældste, lidt usikre, omtale er som Bechegade i 1397. Midt i 1400-årene kaldes den S. Karens Gade, og først 1509 optræder navnet Sortebrødregade. Før bybranden 1580 skal gaden have været smallere end nu.⁶ Stenbogades ældst kendte navn menes at være Kræmmergade, der omtales allerede 1291, og benyttedes til ind i 1400-årene, hvor gaden fik sit nuværende navn efter den række stenboder, der tidligere lå på gadens vestside på græsplænen øst for Domkirkens apsis.⁷

Den karré, som Dagmarsgade gennemskærer, rummede i senmiddelalderen en stor bygård, ejet og vist også beboet af den rige kantor Jep Iversen Lange, til hvis fortjenester hørte, at han i 1440 stiftede S. Birgittes kapel i Domkirken. Ved hans død i 1454 overgik gården til hans bror, Århus-bispen Jens Iversen Lange, der 1481 skænkede den til kapitlet. Her blev den benyttet som kannikeresidens, og beboedes i starten af 1500-årene af kanniken Mads Høyne, som også i en periode lagde navn til den nuværende Vægtergade. Hovedhuset skal have ligget på hjørnet af Hundegade og Badstuegade (fig. 2, C). Komplekset brændte i 1580, og grunden blev solgt.⁸

På baggrund af det skriftlige kildemateriale er det muligt at følge områdets bebyggelsehistorie ned i den sene middelalder. Bevæger man sig længere bagud i tid, bliver oplysningerne hastigt færre, og for perioden før år 1250 er man på bar bund.

I Dagmarsgade-området er der ikke foretaget større arkæologiske undersøgelser før udgravningerne i 2005. Fra mindre udgravningsfelter og ældre iagttagelser er der kendskab til ret omfattende levn af bygninger og trækonstruktioner, men

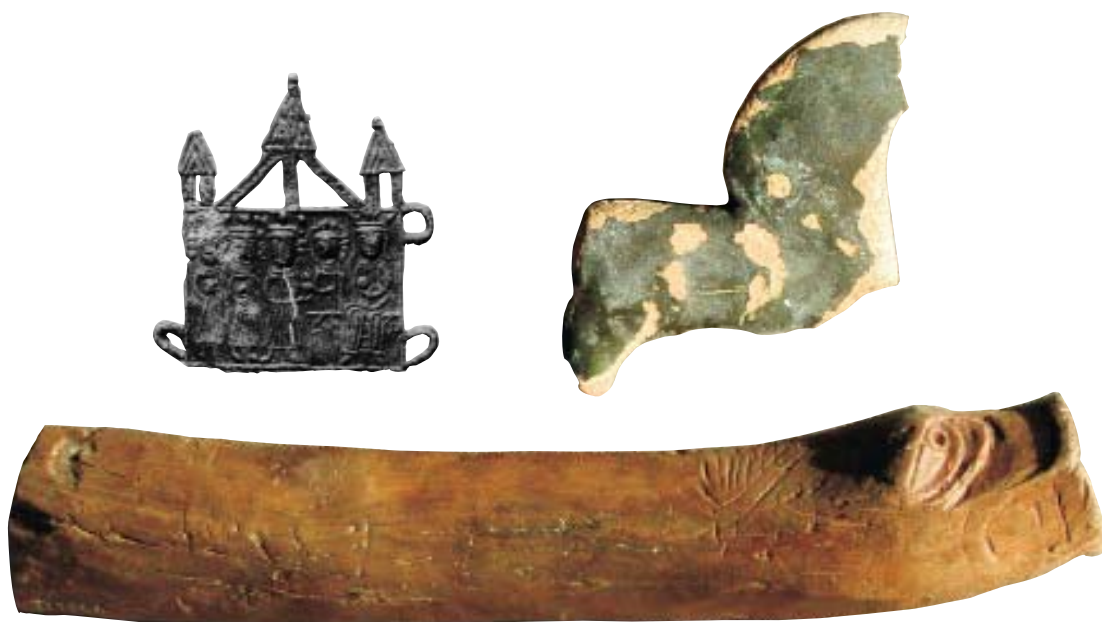

Fig. 3. Ældre fund fra Dagmarsgade. Ved kloakarbejder i 1909 fandtes et pilgrimsmærke fra Köln. Motivet er De Hellige Tre Konger på besøg i stalden hos Maria og Jesusbarnet. Fra nedgravningen af fjernvarmerør i 1970 stammer den lille grønglaserede lerhest, hvor et hul under bugen viser, at den har været brugt som marionet samt det vist aldrig færdigskårne håndtag, hvis ene ende er smykket med et glubsk dyrehoved. 1:1. Alle fundene stammer fra 11-1200-årene. (NM D7744, ASR D1666-1667. Foto: Pilgrimsmærket efter Andersson 1989. Øvrige: Den antikvariske Samling.

Ältere Funde aus Dagmarsgade. Im Zusammenhang mit Kanalisationsarbeiten 1909 wurde ein Pilgerzeichen aus Köln gefunden. Das Motiv ist die drei Könige zu Besuch bei Maria und dem Jesuskind. Bei der Eingrabung von Fernheizungsrohren 1970 stammt das grünglasierte Tonpferd. Ein Loch im Bauch zeigt, dass es als eine Marionette verwendet ist. Bemerken Sie auch den unfertig ausgeschnittenen Griff, dessen Ende mit einem wilden Tierkopf geschmückt ist. Die Funde stammen aus dem 12.-13. Jahrhundert.

alderen på og omfanget af bebyggelsen i området var kun sporadisk kendt. I 1969 blev der gravet ud til fjernvarmeledninger hen igennem Dagmarsgade. I grøften iagttoges velbevarede organiske kulturlag indeholdende stedvise trækonstruktioner.⁹ Den opgravede jord anvendtes som fyld ved Vittenbergskolen i byens sydende, og fra jorddyngerne dér opsamledes et større genstandsmateriale fra 11-1200-årene samt en mængde bygningstømmer (fig. 3).

Nogle år senere blev enkelte stykker af bygningstømmeret dendrokronologisk undersøgt. Det viste sig også at stamme fra 11-1200-årene.¹⁰ I 1979 gravedes ud til fjernvarmeledninger i Badstuegade. Også her iagttoges særdeles kraftige tømmerkonstruktioner.¹¹

Bortset fra mindre undersøgelser omkring klosteret blev den første regulære udgravning i områ-

det foretaget i 1984 forud for et mindre kommunalt anlægsarbejde på S. Katrine kirkegård (fig. 2, D). Et felt på 3 x 2,5 m blev ført ned til omkring kote 3,0 m, og undervejs nedefter arbejdede udgravningen sig igennem en serie af træbyggede husrester, hvor det bedst bevarede var hjørnet af et bulhus, hvis ældste gulv lå i kote 3,90 m o. DNN (Dansk Normal Nul). Bulhuset er dendrodateret til at være opført i 1179/80.¹² Ved boringer konstateredes, at der under udgravningens bundflade var kraftige kulturlag, der kunne følges helt ned til o. kote 0 m.

I 1999 betød byggeriet af et nyt beboelseshus, at der for første gang blev mulighed for at føre en udgravning til bunds i kulturlagene (fig. 2, E).¹³ På det sydlige hjørne af Vægtergade og Sortebrødregade blev et felt på (i bunden) 1 x 1,5 m gravet ned til kote 1,53 m, hvorefter der med jordbor

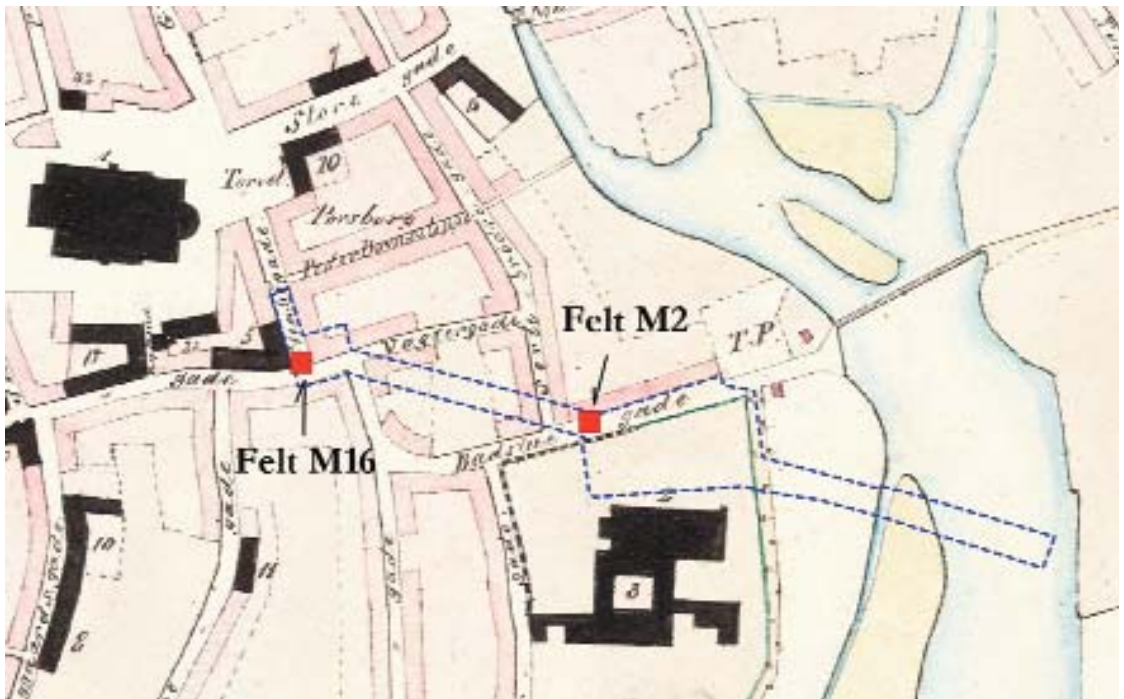

Fig. 4. Placeringen af de to udgravningsfelter, der gik helt til undergrund. I felt M16 var kulturlagstykkelsen knap 4½ m og herunder lå en sandet hedeslette med overflade i kote 2,65 m o. DNN (Dansk Normal Nul). I felt M2 var kulturlagene omkring 3½ m tykke, og undergrunden var en fugtig klæng med en overflade i kote 2,05 m. I begge felter fandtes bebyggelsesspor rækkende tilbage til tiden o. år 1100. Kort i KMS, tilføjes MS.

Die Lage von den zwei Ausgrabungsfeldern, die zum unberührten Untergrund reichten. Im Feld M16 war die Dicke der Kulturschichten etwa 4,5 Meter und hierunter gab es eine sandige Heideebene. Die Oberfläche lag in Kote 2,65 über DNN. Im Feld M2 waren die Kulturschichten etwa 3,5 Meter dick und der Untergrund bestand aus einem feuchten kleiigen Wiese mit der Oberfläche in Kote 2,05 In beiden Feldern gab es Spuren von Bebauung um 1100.

blev optaget boreprøver rækkende ned til kote 0,18 m. Fra kote 2,36 m og opefter var lagfølgen typiske mørke, organiske kulturlag vekslende med enkelte lerlag. Bl. a. indeholdt lagene store mængder affald fra et benmagerværksted. Lagfølgen under kote 2,36 var grålige-bejgefarvede ler- og sandlag, der i boreriger kunne følges ned til kote 0,18 m, hvorunder der lå mørkegråt-sort sand. Ler- og sandlagene tolkedes som menneskeskabt opfyldning af området inden en tilvækst af egentlige bebyggelseslag indledtes tidligst i anden halvdel af 1100-årene.¹⁴

Kendskabet til åens forløb i ældre tid er dårligt, men en mindre prøvegravning i 1987 forud for udvidelse af det daværende plejehjem "Ved Åen" påviste i en søgegrøft tre nedrammede egetræspæle stående omtrent på række parallelt med åen (fig. 2, F). Efterfølgende dendrokronologiske daterin-

ger viste, at fældningsårene for de tre pæle var hhv. 1137, efter 1272 og ca. 1325.¹⁵ Dateringsresultaterne er tidligere tolket som udtryk for, at åbredden gennem successive opfyldninger ud i åbassinet o. år 1325 var nået til det udgravede sted. De tre forskellige dateringer kan dog også ses som udtryk for sikring af en i øvrigt statisk åbrink gennem de århundreder, som dateringerne dækker.

Fund fra 8. og 9. årh. under Dagmarsgades østligste del

Gaderenoveringen i 2005 blev indledt fra øst i et område, der indtil gadens anlæggelse i 1876 var en lavtliggende eng, som blev fyldt op i forbindelse med gadens anlæggelse (fig. 2). Undersøgelsen berørte kun den øverste meter af lagene under gaden, men de viste sig overraskende at indeholde oldsager fra 8. og 9. årh., og der må være tale om

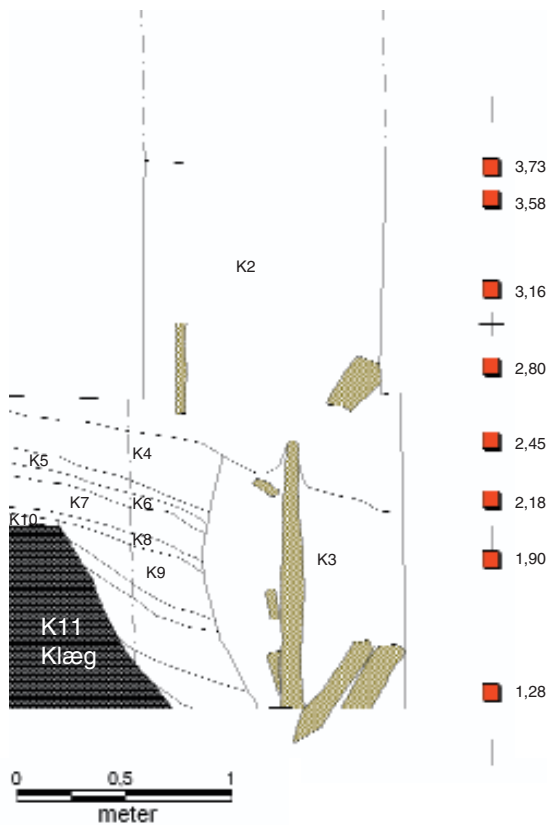

Fig. 5. Opmåling af østprofilen i felt M2 samt et mindre stykke af nordprofilen. Fra hvor tegningen stopper, er der stadig over 2 m op til gadeniveau. De røde firkanter markerer niveauerne, hvor der blev taget jord fra til soldning. Tegning: MS.

Aufmessung des Ostprofils mit einem kleinen Teil des Nordprofils. Von wo die Zeichnung aufhört, gibt es noch 2 Meter bis Strassenniveau. Die roten Vierecke markieren die Niveaus, von wo die Erde für Siebung genommen wurde.

kulturlag gravet af på nordsiden af åen i forbindelse med jernbanens eller Dagmarsgades anlægelse i 1874-76.

For at opnå et bedre kendskab til oldsagssammensætningen blev der taget tre sække jord – i alt ca 2 m³ – fra til soldning. Den blev vandsoldet af museets amatørarkæologer, og der fremkom et varieret oldsagsmateriale fra 8. og 9. årh. Blandt andet fandtes glasperler, skår af drikkeglas, Tating-keramik, et lille stykke guld og en sceatta – en af de små sølvmønter fra 8. årh. af typen Wodan/Monster, som der indtil nu er fundet 204 stk. af i byen Ribe.¹⁶

Fig. 6. Et kig ind på de ældste kulturlag i bunden af felt M2. Graveskeen er stukket ind i det tykke klægslag, der udgør undergrunden på stedet. Der er tale om en marskdannelse skabt ved havets gentagne oversvømmelser engang i oldtiden. På denne klægflade, der kan have mindst om Hovedengen, aflejres de ældste kulturlag, der udgøres af de brunlige lag over graveskeen. Det sker fra engang o. år 1100. Foto: Den antikvariske Samling.

Ein Blick auf die ältesten Kulturschichten auf dem Boden von M2. Der Löffel hat die dicke Kleischicht ergriffen, die hier den Untergrund ausmacht. Der Untergrund ist eine Marschbildung die irgendwann im Altertum durch Überschwemmungen gebildet wurden. Auf dieser Kleischicht, die der Hovedeng in Ribe ähnlich sieht, werden die ältesten Kulturschichten abgelagert, die als bräunliche Schichten über dem Löffel zu sehen sind. Das passiert irgendwann um 1100.

Det oprindelige landskab og de ældste kulturlag

Store dele af det gamle Ribe står på meget kraftige kulturlag, der de fleste steder er mellem 3 og 5 m tykke og består af delvist vandmættet, organisk materiale med et stort indhold af træ og andre kun delvist forrådnede organiske komponenter. Nedenunder denne gigantiske “kultursvamp”, ligger den oprindelige overflade, der satte rammerne for middelalderbyen Ribe, da den for alvor begyndte at vokse i slutningen af 1000-årene. For at belyse byens tidlige historie er det af stor vigtighed at få kendskab til det landskab, der udgjorde den natur-

mæssige forudsætning for, at der kunne opstå en by på stedet.¹⁷

De senere års arkæologiske udgravninger har efterhånden givet et godt kendskab til det oprindelige landskab under Ribe, der var en let bølget hedeslette, hvoraf dele på et tidspunkt har været dyrket mark, men især de ånære områder og overgangen mellem det tørre land og engarealerne langs åen er dårligt kendte. Derfor blev der ved gadenoveringen gravet to dybe huller, der gik helt til undergrund. Resultaterne herfra var overraskende og har på flere måder revideret opfattelsen af den ånære bebyggelse i området.

Felt M2 i nordsiden af Badstuegade

I juni 2005 blev felt M2 gravet. Feltet målte i fladen 3 m ØV x 1,2 m NS og nåede ned til kote 1 m ca. De øverste knap 2 m kulturlag op til gadeniveau var på et tidligere tidspunkt – sandsynligvis ved nedlæggelsen af fjernvarme i 1969 – ødelagt af den fjernvarmebrønd, der tidligere var på stedet, og feltet gav derfor kun oplysninger om de ældste kulturlag. Hullet blev gravet med maskine inden i en gravekasse, og jorden fjernet i vandrette skrab. Der blev undervejs nedefter taget i alt otte sække jord fra til soldning i niveauerne kote 3,73, 3,58, 3,16, 2,80, 2,45, 2,18, 1,90, og 1,28 m over DNN.¹⁸

Det nederste lag i feltet var et mindst 1 m tykt, meget ensartet gråt lerlag, der kunne følges ned til kote 1 m, hvorefter gravemaskinen ikke kunne nå dybere (fig. 6).

Indtrængende vand i feltet umuliggjorde senere forsøg på at grave dybere med skovl. Lerlagets topkote var 2,06 m, og i det sås ingen kulturindslag. Sandindholdet vekslede lidt med en klar tendens til at opdele laget i vandrette horisonter. Overfladen på lerlaget var ikke længere helt plan, men bulet/smadret sandsynligvis på grund af trafik af mennesker/dyr. I denne øverste op til 10 cm tykke zone sås lidt opblanding med trækul. Trafikken er sikkert også årsagen til, at der ikke kunne udskilles en egentlig vækstflade.

Lerlaget opfattes som naturligt opstået klægler afsat ved havets gentagne oversvømmelser. De vandrette horisonter, lagets ensartethed og fraværet af kulturspor synes at udelukke, at der kan være tale om påført opfyld. Området må have hen-

ligget som en marsklignende klægeng i tiden op til bebyggelsens opståen, og forholdene kan have mindet en hel del om Hovedengens nuværende udseende.

De ældste kulturlag i felt M2 udgjordes af konteksterne K10-K3 (se fig. 5). Det ældste kulturlag var K10, der er tolket som et påført gødningslag præget af trafik af mennesker eller dyr. Næste aktivitet udgjordes af nedgravningen K9, hvis bund ikke blev nået, men den ligger under kote 1 m. I gruben blev der registreret fem forskellige hhv. organiske, sandede og klægede fyldlag, hvoraf ingen syntes vandafsatte, men der fremkom ingen fund, der kunne funktions- eller tidsbestemme nedgravningen. Størstedelen af gruben var fjernet af den senere nedgravning K3. Det er dog værd at bemærke, at fyldlagene i K9 ser ud til at være smidt i et tørt hul, som derfor må antages ikke at have været oversvømmet af det daglige tidevand.

Gruben K9 forsegles af en række tynde fladedækkende lag: Ældst var K8 bestående af rødbrun påført tørv. Herover fulgte K7, et organisk lag indeholdende en del gødning; K6, en stribe af påført klægler hvori fandtes et Paffrath-skår (x6); K5, en grå sandstribe og endelig K4, et velbevaret organisk lag, hvori fandtes et Andenne-skår (x7) samt en stav fra et stavbæger (x7). Det sidste fund er bemærkelsesværdigt ved at være det ældst kendte eksempel fra Ribe, se nedenfor.

Fra toppen af K4, i kote 2,4 m ca., var etableret en meget stor nedgravning, K3, hvis sider var sikret med lodretstående træ af vekslende dimensioner og uden iagttagne sammenføjninger. Bunden af K3 blev ikke nået, men den ligger under kote 1 m. Kun et hjørne af nedgravningen lå indenfor felt M2, men udstrækningen Ø-V var mindst 1½ m og nordsiden af gruben var parallel med Badstuegade. Både fyldlagene og pakningen bag træforingen var mørke, organiske kulturlag indeholdende ret store mængder træ. I fyldlaget kunne ikke iagttages tydelige lagdelinger. I grubens træforede nordside stod en, sandsynligvis genanvendt, meget kraftig egestolpe på 30 x 30 cm, der var bevaret i en længde af 1,81 m. Den var nedgravet til ca. kote 0,4 m, og dette niveau må antages at angive nedgravning K3's maksimale dybde. Egestolpen, P1, er dendrokronologisk bestemt til at være fældet ca.

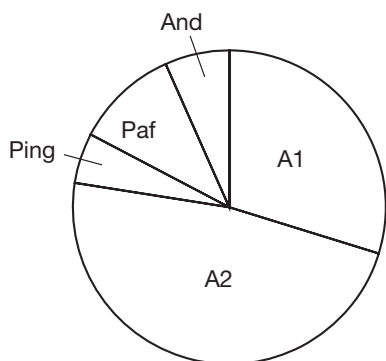

Fig. 7. Cirkeldiagram visende den typemæssige fordeling af de 303 keramikskår fra kote 1,28, 1,90 og 2,18 m. Den importerede keramik udgør 22% af skårene og består udelukkende af keramik af typerne Pingsdorf, Paffrath og Andenne. Diagram: MS.

Zirkeldiagramm, das die typenmäßigen Verteilung der drei gesiebten Säcke mit Erde aus den Koten 1,28, 1,90 und 2,18 zeigt. Der importierte Keramik macht 22% der Scherben aus und besteht ausschliesslich aus Keramik von den Typen Pingsdorf, Paffrath und Andenne.

1091 ± 10 år. Fra fyldlagene er dateret tre stykker løstliggende træ. Det ene, P4, er fældet ca. 1098 ± 10 år, det andet, P6 er fældet ca. 1127 ± 11 år, mens det sidste, P9, er fældet efter 1106.

Fundmaterialet: Fra niveauerne kote 2,18, 1,90 og 1,28 blev der taget jord fra til soldning. Denne jord rummer en blanding af konteksterne i den ældste bebyggelseshorisont.

De tre jordsække indeholdt tilsammen 303 keramikskår foruden en række andre fund. Keramikens typemæssige fordeling fremgår af diagrammet på fig. 7, hvor fundene fra de tre sække er vist sammen.¹⁹ Den hjemlige gråbrændte keramik, der er opdelt i en blødbrændt variant, A1 og en mere hårdtbrændt, A2, udgør for alle tre sækkes vedkommende 78% af skårmaterialiet og synes udelukkende at stamme fra kuglepoter af varierende størrelser.

Den importerede keramik udgør 22 % af skårmaterialiet og består udelukkende af godstyperne Pingsdorf, Paffrath og Andenne, der alle tre forekommer i nogenlunde ens koncentrationer.²⁰

Blandt det øvrige materiale kan bemærkes et lille stykke granatglimmerskifer – nok fra en kværnsten – samt i alt fire stykker mørtel, der kunne antyde tilstedeværelsen af stenbyggeri i nærheden, hvilket er bemærkelsesværdigt på dette tidlige tidspunkt, hvor bisp Thures (†1134) domkirke betragtes som byens eneste stenbyggeri.

Dateringen af den ældste bebyggelseshorisont beror på de fire dendrokronologiske dateringer fra nedgravning K3, men da alle tre træstykker kan være genanvendte, er det ikke muligt at fastlægge anlæggelses- og brugstiden helt eksakt. Anlægelsen må dog være sket efter 1091 ± 10 år (P1),

mens et stykke træ fra fylden er dateret til at være fældet ca. 1127 ± 11 år (P6), hvilket viser, at gruben må have stået åben indtil dette tidsrum. Op efter i tid er funktionstiden sandsynligvis forsejlet af en dendroprøve, P14b, fra en overliggende jordsæk fra kote 2,45, der er dateret til ca. 1135 ± 8 år. Se nedenfor. Det må betragtes som sandsynligt, at gruben K3 etableres og fungerer i 1120'erne.

Den forudgående bebyggelsesaktivitet, K10-K4 udgør ca. 50 cm kulturlag i fladen, der er stratigrafisk ældre. Det kan ikke udelukkes, at kulturlagsdeponeringen kan være indledt allerede i slutningen af 1000-årene.

Den ældste bebyggelseshorisont udgøres af mange indbyrdes forskellige kontekster i form af både fladedækkende kulturlag og nedgravninger. Det tyder på en forskelligartet udnyttelse af området i de tidlige 1100-år, og ikke blot opfyldning. Lagfølgen minder om typiske bebyggelseslag, som de kunne se ud på en beboet bygrund.

Opfyldshorisonten K2

Den ældste bebyggelseshorisont forsejles af et massivt organisk lag, K2, hvori ikke kunne iagttages tydelige lagdelinger. K2's største tykkelse var hele 1,62 m og laget indeholdt en del læder og træ. Ved gravningen af hullet sås i fladen ingen fyldskifter eller trækonstruktioner ned igennem K2, og på den baggrund synes laget at dække hele fladen i M2 uden at rumme aktivitetsspor i øvrigt. Der sås ingen tendens til vandrette horisonter, og enkelt-elementerne i laget; knogler, træstykker, keramik m.m. lå med meget vekslende orienteringer. På den baggrund tolkes laget som påført materiale med det formål at fylde området op. Spørgsmålet

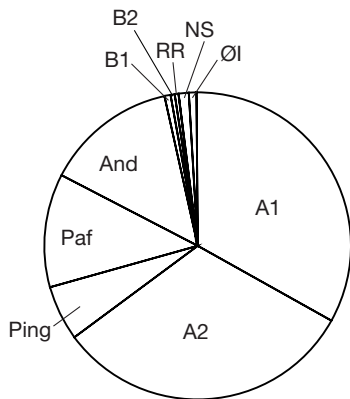

Fig. 8. Cirkeldiagram visende den typemæssige fordeling af de 601 keramikskår fra kote 2,45, 2,80 og 3,16 m. Den importerede keramik udgør hele 35% af skårene og består for langt den overvejende del af typerne Pingsdorf, Paffrath og Andenne. Der ses dog også et lille indslag af B1- og B2-keramik, næstenstentøj og atypisk C-gods. I kote 3,16 desuden en smule tegl. Diagram: MS.

Zirkeldiagramm, das die typenmäßigen Verteilung der drei gesiebten Säcke mit Erde aus den Koten 2,45, 2,80 und 3,16 zeigt. Der importierte Keramik macht 35 % der Scherben aus und besteht überwiegend aus Keramik von den Typen Pingsdorf, Paffrath und Andenne. Es gibt aber auch einen kleinen Einschlag von B1, B2, Faststeinzeug und atypisches C-Gut. In Kote 3,16 ausserdem einen kleinen Teil von Ziegel.

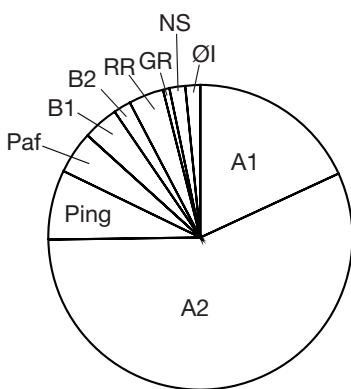

Fig. 9. Cirkeldiagram visende den typemæssige fordeling af de 492 keramikskår fra fra kote 3,58 og kote 3,73 m. Den ikke-gråbrændte og derfor nok importerede keramik udgør 25% af skårene. De største enkeltgrupper blandt importen udgøres stadig af Pingsdorf og Paffrath-keramikken. Der optræder dog også betydende mængder af den højmiddelalderlige B1- og B2-keramik, såkaldt rød og grøn Rouen samt næstenstentøj. Diagram: MS.

Zirkeldiagramm, das die typenmäßige Verteilung von Keramik der zwei gesiebten Säcke mit Erde aus den Koten 3,58 und 3,73 zeigt. Die lokalproduzierte Grauware macht 75% der Scherben aus. Die grösste Einzelgruppe unter dem Import besteht immernoch aus Pingsdorf und Paffrath. Es gibt aber auch bedeutsame Mengen von hochmittelalterlichem B1 und B2 Keramik, roten und grünen Rouen und Faststeinzeug.

er nu, om der er tale om én stor opfyldning eller mange mindre, samt hvornår eller gennem hvilket tidsrum, opfyldningen har fundet sted.

Fundmaterialet: Ned igennem laget blev der ved maskingravningen taget jord fra til soldning i niveauerne kote 3,73, 3,58, 3,16, 2,80 og 2,45. Til sammen indeholdt de fem jordsække 1093 keramikskår. De tre nederste sækkes typemæssige fordeling var nært sammenfaldende og er afbildet på fig. 8, og det samme viste sig at være tilfældet for de to øverste sække, hvis fordeling er vist på fig. 9.

Tendensen i materialet er forholdsvis klar. Den hjemlige gråbrændte kuglepottekeramik, A1 og A2 dominerer, mens mængden af importkeramik svinger mellem 35% og 25%. Den importerede keramik domineres i niveauerne kote 2,45, 2,80 og 3,16 (fig. 8) entydigt af godstyperne Pingsdorf, Paffrath og Andenne, men det er værd at bemærke, at der også optræder få skår af andre typer. I kote 2,45 er der tale om et enkelt rødbrændt kan-

deskår med pibelpersdekoration (B2), et enkelt såkaldt rød Rouen skår (RR) og 5 såkaldte næstenstentøjs-skår (NS).²¹ I kote 2,80 er der tale om et enkelt B2-skår, et enkelt NS-skår og to atypiske pibelpersskår. I kote 3,16 er der tale om 3 rødbrændte kandeskår (B1), 1 B2-skår, 1 rød Rouenskår og tre atypiske pibelpersskår (Øvrig Import ØI). Flertallet af disse glaserede/pibelpersskår adskiller sig i enten glasur eller gods fra sine yngre paralleller og synes på den baggrund ikke at udgøre yngre forurening.

I de to øverste niveauer, kote 3,58 og 3,73 (fig. 9) udgør Pingsdorf og Paffrath stadig de største importgrupper, Andenne-skår er her fraværende, og mængden af de klassiske højmiddelalderlige importvarer af typerne B1, B2, rød Rouen, grøn Rouen, og næstenstentøj udgør nu sammenlagt størstedelen af importkeramikken.

Blandt det øvrige fundmateriale kan fra kote 2,45 fremhæves en gul glasperle og hvæssesten af

typerne Eidsborg og violet. Fra kote 2,80 m et velbevaret vridgreb af træ. Fra kote 3,16 en dårligt bevaret mønt, foreløbig bestemt som slået under Valdemar I (1157-82).²² samt tre små stykker tegl og tre stykker frådsten (!). Fra kote 3,58 et fint ringspænde, fragment af en glasing og tegl. Fra kote 3,73 tegl, tagsten af typerne tagpande og hul-tegl, to fragmenter af glasinge, og hulglas.

Datering af K2's dannelsesperiode: Soldningen af de i alt fem sække jord fra forskellige niveauer af K2 viste tydeligt, at genstandssammensætningen forandres op igennem laget. På den baggrund må laget antages at være kommet til over en længere periode. Hvorvidt tilvæksten er sket jævnt eller ved færre, større opfyldninger kan ikke besvares ud fra det foreliggende materiale. Det 12. århundredes ledetyper, Pingsdorf og Paffrath dominerer hele lagserien igennem importkeramikken, mens den sidste importgodstype i det 12. årh., Andenne, kun er til stede i den ældste del af K2. Mængden af glaserede varer (udover Andenne) tiltager fra kun at udgøre enkelte skår i bunden af laget til at udgøre den samlet set største importgruppe. Tegl optræder fra kote 3,16 og opefter. I samme niveau fandtes en mønt, der synes at være slået under Valdemar I (1157-82).

Desuden er foretaget en række dendrokronologiske dateringer. Fra jordsækken opgravet i kote 2,45 er et stykke træ med splint, P14b, dateret til at være fældet i tidsrummet 1135 ± 8 år. Der er en lille risiko for, at træstykket kan have ligget i toppen af den ældre grube K3 eller værre endnu i kontekst K4, men det er udgravers vurdering, at risikoen herfor ikke er stor. Fra samme jordsæk blev endnu et stykke træ dateret til at være fældet efter 1104 (P14a). I kote 3,42 blev der under gravningen af hullet udtaget en vandretliggende ca. 1/2 m lang egestamme, P2. Fældningsåret var ca. 1150.

Dannelsen af K2 må på baggrund af dateringerne fra gruben K3 og P14b fra K2 antages at være indledt i anden fjerdedel af 1100-årene. Dette modsiges ikke af det øvrige fundmateriale, hvor importkeramikken er domineret af godstyperne Pingsdorf, Paffrath og Andenne. I niveauet kote 3,16 må vi have bevæget os ind i tredje fjerdedel af 1100-årene, som antydtes af mønten x9. At der optræder tegl allerede på dette tidspunkt bør bemærkes. Det kan ikke udelukkes, at det skyldes

forening med yngre materiale, men da Danevirkes teglstensmur – vel middelalderens største teglstenbyggeri – i samme periode har været under opførelse kan fænomenet ikke have været ripenserne ukendt. Egestammen P2 må på trods af tilstedeværelsen af bark nok opfattes som nogle årtier ældre end det niveau, hvori den fandtes.

I de to øverste niveauer, kote 3,58 og 3,73 må lagene stamme fra sidste fjerdedel af 1100-årene. Pingsdorf- og Paffrath-keramikken udgør stadig i kote 3,58 mere end halvdelen af importkeramikken, og i kote 3,73 kun lidt under halvdelen. Tegl er i disse niveauer almindeligt forekommende.

Fra området foreligger andre undersøgelser, der kan inddrages i diskussionen om lagseriens datering. Særlig interessant er den føromtalte undersøgelse ASR 420 (fig. 2, D), der i en afstand af ca. 35 m SSV for felt M2 afdækkede hjørnet af et bulhus opført i 1179/80. Det ældste gulv i dette hus var beliggende i kote 3,90 m. Under huset i kote 3,40 m fandtes en træsat affaldskasse dendrodateret til (nok ikke meget) efter 1144. Der er ikke grund til at tro, at området ikke også var omtrent jævnt i 1100-årene, og dateringerne fra de to udgravninger understøtter hinanden

Til yderligere sammenligning kan anføres, at der ved undersøgelserne på Sct. Catharinæ Plads i en afstand af 17 m SSØ for felt M2 blev udtaget et stykke løstliggende træ i kote 4,07, (ASR 2088 P1). Stykket indeholdt splint, og fældningsåret lå i begyndelsen af 1200-årene. Desuden blev der i udgravningens felt M3 placeret i Badstuegade kun 3 m fra felt M2, registreret rester af egetræsplankeveje i kote 3,60 og 3,84 (se nedenfor), sandsynligvis anlagt i tidsrummet 1178-87.

Hvis dateringen af K2's dannelsesperiode er korrekt, betyder det, at tegl og glaseret keramik begynder at optræde i Ribes kulturlag allerede fra tredje fjerdedel af 1100-årene.

Felt M2 var placeret ude i gadeforløbet Badstuegade, som den forløb før Dagmarsgades gennembrud i 1876 (fig. 4). Den registrerede lagfølge i feltet er dog ikke tolket som vejlag, selvom det ikke kan udelukkes, at K2 kan være opfyldslag i siden af gaden. I felt M3 er derimod registreret ret entydige vejlag, og på den baggrund opfattes felt M2 som beliggende inde på en matrikel lige nord for gadeforløbet Badstuegade.

Konklusionen på felt M2 er derfor, at der på stedet dannes knap 2 m kulturlag i løbet af 1100-årene, og området synes i perioden at have været præget af tæt bebyggelse og aktivitet.

Felt M16 på von Stöckens Plads

Det andet felt, der fik kontakt til undergrunden, felt M16 på von Stöckens Plads, målte i fladen ca. 1,2 m ØV x ca. 3 m NS og blev gravet med maskine inden i en gravekasse (fig. 4 og 10). Det nåede ned til kote 2 m ca., og undervejs nedefter blev der taget jord fra til soldning i niveauerne kote 5,45, 4,54, 4,28, 4,00, 3,49, 3,23, 3,00, 2,88, og 2,69 m.

Feltet var anlagt ude i det gamle gadeforløb Stenbogade, og det stod hurtigt klart, at maskinen

Fig. 10. Fra gravningen af felt M16. Takket være en dygtig maskinfører var det muligt at grave jorden op i vandrette skraber, der blev læsset af i sække ved siden af maskinen. De kan indeholde op til 1 m³. Denne jord blev senere soldet og indeholdt tusindvis af fund, hvoraf nogle få er vist og omtalt nedenfor. Foto: Den antikvariske Samling.

Aus der Ausgrabung von Feld M16. Dank einem tüchtigen Maschinenführer war es möglich, die Erde mit waagerechten Schaben vorsichtig zu entfernen. Die Erde wurde danach in Säcke neben der Maschine gefüllt. Sie können ungefähr einen Kubikmeter enthalten. Die Erde wurde danach gesiebt und enthielt Tausende von Funden, von denen einige unten gezeigt und erwähnt werden.

gravede sig ned igennem gadelag, der fra andre gadegravninger vides at bestå af stort set vandrette lag uden nedgravninger eller andre forstyrrelser af den horisontale lagfølge.²³ Det var også tilfældet i Stenbogade, der viste sig at have været gade fra bebyggelsens opståen på stedet o. år 1100 og til i dag.

I kote 2,65 m fandtes toppen af et oprindeligt muldlag, der opefter var afsluttet af en tynd sort horisont, der tolkes som en tildækket vækstflade. Den mørke horisont blev iagttaget i hele fladen. Selve muldlaget var omkring 20 cm tykt og lysegråt, og ved gravningen sås, at det indeholdt tilhugget flint (fig. 11). Derfor blev en del af muldlaget taget fra og soldet. Anslået har der været ca. 1/2-3/4 m³ jord. I den soldede jord fandtes omkring 2 kg tilhugget flint – både brændt og ubrændt – heriblandt i alt otte redskaber: Én lancetformet og tre såkaldte trapezformede mikrolit-pilespidser fra Maglemosekulturen, tre tværpile med udsvajede, konkave sider, der sandsynligvis stammer fra Ertebøllekulturen, og en skraber. Der fandtes ikke slebne fragmenter. Flintmaterialet må stamme fra jægeres gentagne ophold på stedet gennem perioder af jægerstenalderen.

Nedefter overgik muldlaget glidende til brunt hedeslettesand. I muldlaget og hedeslettesandet sås en række udvaskningslinier, der ikke fulgte farveskiftene nedefter (fig. 11).

Der er tidligere foretaget geologiske boreriger på von Stöckens Plads, der havde som resultat, at "fyldlagene" nåede ned til kote 1,4 m *under* DNN, men der synes at være sket en fejl.²⁴ Det undersøgte muldlags store indhold af flint fra ældre stenalder viser med al ønskelig tydelighed, at der er tale om et gammelt muldlag, der også i stenalderen må have udgjort terrænoverfladen.

Udlagt direkte på vækstfladen i kote 2,65 m fandtes en gadebelægning af dyreknogeter, der er velkendt fra andre undersøgelser i byen. Her som andre steder udgør knoglelaget den ældste egentlige belægning i gaderne. Set i snit kan knoglevejen være svær at erkende, men i fladen er man ikke i tvivl. Knoglematerialet er soldet frem gennem et 4 mm sold og gemt, men endnu er der ikke foretaget osteologiske undersøgelser. I det indgår mange hornstjerner fra især får/geder, og der ses mekanisk slid og hundegnav på en ret stor del af knoglerne.

Fig. 11. På fotografiet ses undergrunden og de ældste kulturlag, der ligger $4\frac{1}{2}$ m under den nuværende von Stöckens Plads. Det brune undergrundssand fornedet går gradvis over i det oprindelige lysegrå muldlag, der indeholdt en del flint fra jægerstenalderen tabt for mellem 9.000 og 6.000 år siden. Set i det lys er det kun 900 år siden, den ældste Stenbogade blev anlagt som først en knoglevej og siden en belægning med fletværksmåtter, hvis gennemskårne vidjer ses som en række af lyse pletter i de mørke kulturtag. Foto: Den antikvariske Samling.

Auf dem Foto sieht man den Untergrund und die ältesten Kulturschichten, die 4,5 Meter unter dem jetzigen von Stöcken Plads gelegen sind. Das braune Untergrundssand ganz unten gleitet nach und nach in eine hellgraue Humusschicht über, die ziemlich viele Feuersteinsachen aus der Steinzeit enthielt, zwischen 9000 und 6000 v. Chr. verloren. In dieser Perspektive gesehen sind es nur 900 Jahre her, dass die älteste Stenbogade angelegt wurde, zuerst als Knochenweg, dann mit einer Belægung von Fletwerkmatten, deren durchschnittene Weiden als eine Reihe heller Flecken in den dunklen Kulturschichten zu sehen sind.

Tilstedeværelsen af knoglevejen i Stenbogade viser, at gadeforløbet må regnes for tilhørende byens ældste sæt gader. Omvendt tyder den intakte vækstflade og fraværet af hjulspor i undergrunden på, at trafikmængden enten må have været beskedent, eller at felt M16 ligger i udkanten af vejbanen. Dendrodateringer og møntfund hjemhørende i 1100-årenes begyndelse fra de overliggende lag (fig. 22) viser, at knoglevejen må være anlagt senest omkring år 1100.

I kote 2,88 m, dvs. 23 cm over knoglevejen K176, fandtes et lag af fletværksmåtter, K174 (fig. 11, 12). De blev ved gravningen iagttaget i hele feltets udstrækning. Måtterne bestod af 2-3 cm tykke støjler, hvorimellem var flettet vidjer. Støjlerne lå øst-vest. Tilsvarende fletværksmåtter beliggende lige over en knoglevej er bl.a. iagttaget i Sønderportsgade, og de må antages at udgøre en udbredt belægningstype i Ribes gader.²⁵ Fletværksmåtterne må bestå af sektioner, men der blev

i felt M16 ikke iagttaget sammenstød mellem flere sektioner. Over og imellem fletværket lå et lag gråt sand, der kan være udlagt sammen med måtterne.

Fra kote 3,40 og op til omkring kote 5,50 m fandtes i fladen langs- og tværgående tømmer, der ikke udgjorde egentlige sammenhængende belægninger, men opfattes som delvist plyndrede rester af egentlige vejbelægninger, som det kendes bl.a. fra undersøgelserne i Sønderportsgade. I det begrænsede felt var det ikke muligt at sige noget nærmere om, hvorledes disse belægninger var konstruerede, men den stratigrafiske placering svarer nøje til forholdene i Sønderportsgade. Der blev fundet meget langsgående tømmer med naglehuller samt en del tværgående planker, der tilsammen tyder på, at vejbelægningerne har bestået af et tværgående plankedække naglet fast i langsgående remme placeret direkte på overfladen.

I perioden sker der en kraftig kulturtagstilvækst,

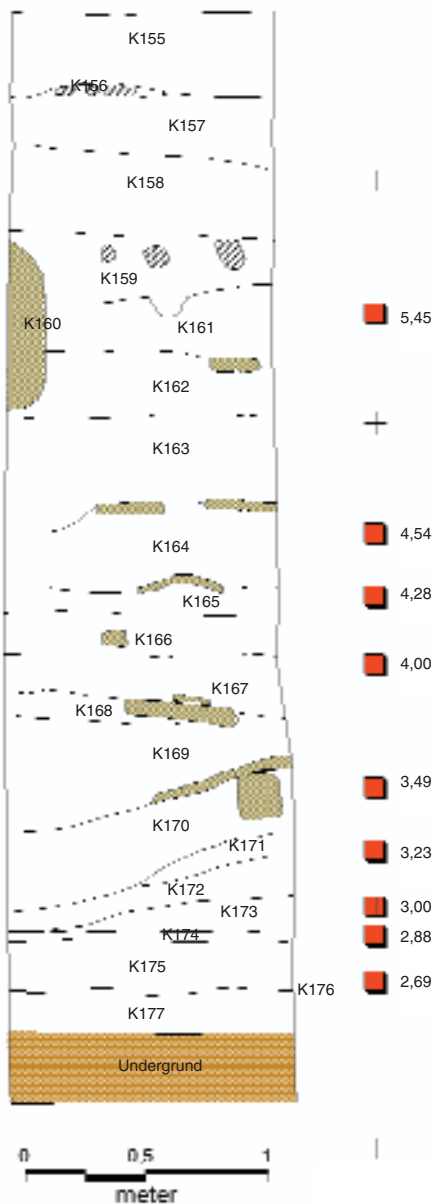

Fig. 12. Opmåling af den 4 1/2 m høje sydprofil i felt M16 på von Stöckens Plads. Den nuværende overflade ligger kun ca. 1/2 m over toppen af tegningen. Hele kulturlagsserien er gadelag rummende en efterhånden velkendt sekvens af forskellige gadebelægninger anvendt fra o. år 1100 og til i dag. De røde firkanter markerer niveauerne, hvor der blev taget jord fra til soldning. Tegning: MS.

Aufmessung von dem 4,5 Meter hohen Südprofil im Feld im 16 auf von Stöckens Plads. Die jetzige Oberfläche ist nur 1/2 Meter über die Spitze der Zeichnung gelegen. Die ganze Serie der Kulturschichten sind Strassenschichten, die eine wohlbekannte Serie von Strassenbelagungen enthalten, die von 1100 bis heute verwendet wurden. Die roten Vierecken markieren die Niveaus, von denen Erde für die Siebung ausgewählt wurde.

der jævnligt har ført til, at også gaden må hæves. I denne forbindelse må man have fjernet det meste af den fungerende vejbelægning med genbrug for øje. Det var i den begrænsede undersøgelse ikke muligt at se, om vejbanen har haft ét eller to spor. Opefter i lagserien er foretaget en række dendrokronologiske dateringer. Fra den ældste plankevej er dateret tre stykker træ til hhv. o. 1080, o. 1100 og 1120'erne.²⁶ Det tyder på, at den første plankevej er anlagt i 1120'erne – hvilket svarer til dateringer fra Sønderportsgade.

De to dybe felter, M2 og M16, påviste to forskellige undergrundstyper begge forsejlet af kulturlag allerede o. år 1100. I vest fandtes tørt og veldrænet hedeslettesand, der må anses for aflejret under en af den sidste istids afsmeltningfaser. Det gulbrune sand svarer til den undergrundstype, der kendes under størstedelen af byen. Mod øst fandtes derimod et massivt klæglag, sandsynligvis afsat ved havets gentagne oversvømmelser af de lavtliggende arealer omkring Ribe Å. Lignende marskdannelser genfindes i stor skala vest for byen, men når i de lavtliggende ånære områder helt ind øst for Ribe. Marskklægget anses på baggrund af den nuværende viden for afsat siden engang i bronzealderen med det resultat, at Ribemarskens overflade i dag ligger mellem 2 og 2 1/2 m.²⁷ Afsætningen af klæg har ikke været en jævn proces, men har fluktueret i takt med havniveauet. Således kan de ånære engarealer i perioder med relativt lavere havvandstand (regression) have været beboelig, og muligvis skal bebyggelsesaktiviteten i felt M2 ses i det lys.

Præcis hvorledes overgangen mellem hedeslettesandet og klægget forløber fra vest mod øst, gav udgravningen ikke svar på, men man kan forestille sig, at hedeslettesandet falder jævnt mod øst. Når dets overflade falder til under kote ca. 2 m vil det være overlejret af klægdannelser.²⁸

Øvrige undersøgelser i de gamle gadeforløb

En række steder i de undersøgte områder skærer Dagmarsgade sig igennem gamle gadeforløb. Det var en vigtig arkæologisk opgave at undersøge, om disse gamle gadeforløb også kunne følges tilbage til middelalderen for på den måde at fastlægge dele af den middelalderlige byplan.

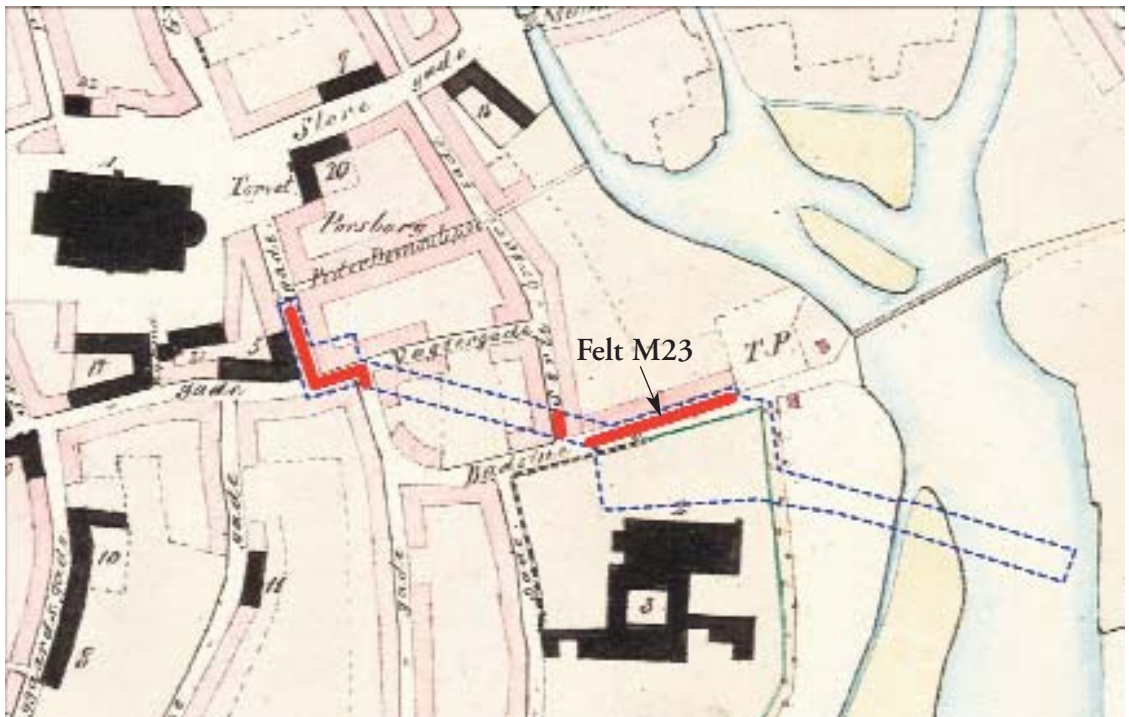

Fig. 13. Med rødt er fremhævet de dele af gamle gadeforløb, der blev berørt ved 2005-undersøgelserne. Stenbogade, Sønderportsgade/Vægtergade, Sortebrødregade og Badstuegade kunne følges ubrudt tilbage til 1100-årene, mens der i den nordlige ende af Hundegade ikke fandtes gadelag. Det skyldes, at gaden er blevet rykket lidt mod øst, hvilket blev bekræftet ved arkæologiske undersøgelser i gaden i 2006. Pilen markerer placeringen af felt M23 i Badstuegade. Kort i KMS, tilføjelser MS.

Mit rot sind die Teile des alten Strassenverlaufes hervorgehoben, die von den Untersuchungen im Jahre 2005 berührt wurden. Stenbogade, Sønderportsgade, Sortebrødregade und Badstuegade konnten bis in den 1100-Jahren dokumentiert werden, während das nördliche Ende von Hundegade nicht festgestellt werden konnte. Das liegt daran, dass die Strasse ein wenig nach Osten verlegt wurde, was durch archäologische Untersuchungen im Jahre 2006 bestätigt wurde. Der Pfeil markiert die Lage von Feld M23 in Badstuegade.

Stenbogade

Som omtalt ovenfor lykkedes det i Stenbogade at påvise gadelag, der gik ubrudt tilbage til bydelens opståen omkring år 1100. De ældste gadetyper er omtalt i det foregående afsnit. Over de ældre plankeveje fandtes rester af stolpebårne plankeveje og herover sandlag, der har ligget som underlag for stenbrolagte gader (K155-158). Sekvensen af gadebelægninger svarer til den stratigrafi, der blev påvist ved udgravningerne i Sønderportsgade i 2004. På baggrund af fundmaterialet synes det overvejende sandsynligt, at dateringerne af de forskellige belægningstyper følger eksemplerne i Sønderportsgade, og derfor kan de stolpebårne plankeveje antages at fungere frem til anden halvdel af 1200-årene, hvor de afløses af stenbro.

Sønderportsgade/Vægtergade

Hvor skellet går mellem Sønderportsgade og Vægtergade kan ikke siges med sikkerhed, men i gadestrækket fandtes sandlag fra stenbrolagte gader og herunder organiske lag med rester af stolpebårne plankebelægninger. Der blev ikke gravet yderligere i dybden, men de blottede lag fører gadeforløbet tilbage til 1100-årenes slutning.

Hundegade

I den nordligste ende af Hundegade blev der ikke fundet gadelag, men i stedet rester af et hus, Hus 6, der omtales nedenfor. Hundegade er dog velkendt fra middelalderlige skriftlige kilder og undersøgelser i gadeforløbet i 2006 viste, at gaden må have løbet lidt vest for det undersøgte område.²⁹

Fig. 14. Middelalderlige gadelag i Badstuegade. Øverst en række forholdsvis rene sandlag, der har ligget som underlag for stenbrolagte gader fra engang i anden halvdel af 1200-årene og frem til vore dage. Da sten er en mangelvare på Ribeejnen, har man omhyggeligt genbrugt stenene i forbindelse med, at der er blevet lagt en ny belægning i et højere niveau. På den måde er stenlaget fulgt med byens vækst i højden. Under sandlagene ses mørke, organiske lag, der indeholder kraftige trækonstruktioner. Det er rester af 1100-årenes Badstuegade, der havde en belægning af tværgående planker fæstnet på en meget solid konstruktion af langs- og tværgående tømmer. De kraftige konstruktioner kan skyldes, at Badstuegade var den hovedgade, der stod i forbindelse med bydelen på nordsiden af åen. Foto: Den antikvariske Samling.

Mittelalterliche Strassenschichten in Badstuegade. Ganz oben sieht man eine Reihe von relativ reinen Sandschichten, die als Unterlage für gepflasterten Strassen irgendwann in der 2. Hälfte des 13. Jahrhunderts bis heute gedient haben. Da Steine ein Mangelware in der Gegend um Ribe waren, hat man sorgfältig die Steine wiederverwendet, als eine neue Belegung auf einem höheren Niveau gelegt wurde. Unter den Steinschichten sieht man organische Schichten, die solide Holzkonstruktionen enthalten. Das sind die Reste von Badstuegade, die eine Belegung von quer verlaufenden Planken hatte, die an sehr kräftigen Tragriemen befestigt waren. Die kräftigen Konstruktionen könnten darauf zurückgeführt werden, dass die damalige Badstuegade die Hauptstrasse war, die die Südseite mit der Nordseite der Aue verband.

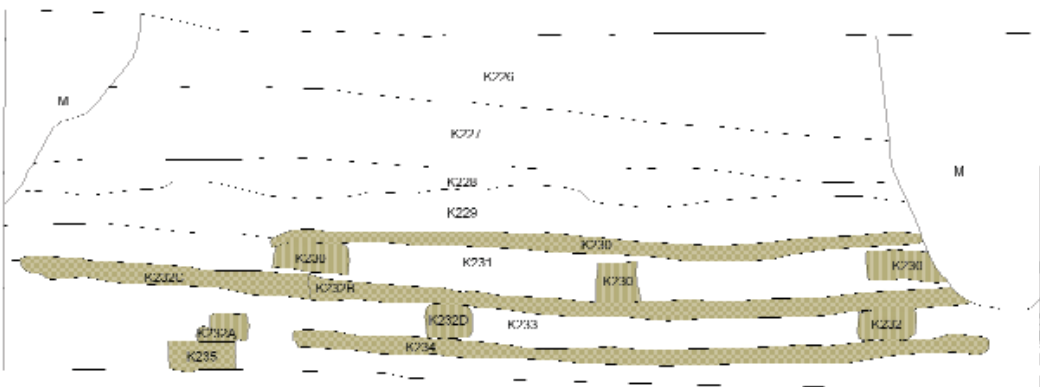

Fig. 15. Opmåling af profilstrækket vist på fig. 14. Trækonstruktionen blev gennemsavet ved kloakkens nedlæggelse i begyndelsen af det 20. årh. og er derfor tydeligt gennemskåret i profilen. De fem dendrodateringer fra konstruktionen er omtalt i teksten. Tegning: MS.

Aufmessung der Profilstrücke, die auf Fig. 14 zu sehen ist. Die hölzerne Konstruktion wurde am Anfang des 20. Jahrhunderts durchgesägt, als die Kanalisation durchgeführt wurde und ist deshalb deutlich im Profil zu sehen. Die fünf Dendrodatierungen sind im Text erwähnt.

Sortebrødregade

Gadens tidligere sydende blev gennemskåret, men de øverste lag var fjernet ved nedlæggelsen af fjernvarme og andre tidligere gravearbejder. I de blottede lag blev registreret en lagfølge, bestående af vandrette, organiske kulturlag uden nedgravninger og med enkelte linser af sand. Tilsvarende lagfølger er velkendte fra gadeudgravninger i byen, og da der både øst og vest for lagserien fandtes gulvlag fra to huse, Hus 1 og 2, der i lighed med undersøgelsens øvrige hustomter kan antages at have ligget helt ud til gaden, er det ret sandsynligt, at også Sortebrødregade eksisterede allerede i ældre middelalder.³⁰

Badstuegade

I Badstuegade blev gjort ret omfattende iagttagelser, der viser, at gaden kan føres ubrudt tilbage til 1100-årene, og flere forhold tyder på, at gaden i ældre middelalder havde en overordnet betydning. I gaden blev fundet rester af nogle mægtige, langsgående egeplanker, hvis længder oversteg 5 m, tykkelsen var op til 10 cm og bredden over 30 cm. De langsgående planker hvilede på tværgående bjælker, og selve vejbelægningen, der har bestået af tværgående planker, havde været naglet fast til de langsgående planker (fig. 14).

Belægningsresterne i Badstuegade mindede i dimensioner og konstruktion meget om en tosporet plankevejskonstruktion udgravet i Sønderportsgade i 2004. En række dendrodateringer viste, at denne konstruktion var anlagt omkring år 1192, men havde både forgængere og efterfølgere konstrueret på samme måde.³¹

Lagfølgen i Badstuegade svarede præcist til, hvad der kendes fra Ribes øvrige middelalderlige gader. Øverst en række ret ensartede sandlag, der har dannet underlag for nu plyndrede stenbrolagte gader og derunder mørke organiske lag indeholdende vekslende mængder tømmer stammende fra gadebelægninger af træ.

For sandlagenes vedkommende kan de ikke dateres nærmere, da der ikke fremkom oldsager i forbindelse med dem, men de stenbrolagte gader synes at komme til over hele Ribe i anden halvdel af 1200-årene og intet tyder på, at det ikke også skulle være tilfældet i Badstuegade.

Det yngste organiske gadelag, K229, var ret

nedbrudt og indeholdt meget store mængder keramik. Sandsynligvis er der tale om et delvis sammenbrændt lag. Ganske bemærkelsesværdigt var der blandt keramikken mange, meget store skår fra næstenstentøjskander. Er der tale om knuste ølkander fra den badstue, der må have ligget omtrent her?

I de underliggende, organiske lag fandtes rester af en kraftig egetræs vejkonstruktion, K230, K232, K234, K235 bestående af tværgående tømmer, hvorpå lå kraftige, langsgående planker. Der fandtes tre lag af tværgående og langsgående tømmer ovenpå hinanden, hvor det nederste tilsyneladende hvilede på en nedgravet/-rammet stolpe med flad top, K235. Efterfølgende er der foretaget fem dendrokronologiske dateringer fra konstruktionen, som gav følgende resultater: K235: 1177 ± 10 år; K232b: 1150 ± 9 år, K232a: ca. 1139, K232c: 1189 ± 11 år, K232d: efter 1085. Konstruktionen må således bestå af både nyt og genanvendt tømmer, og hvis der er tale om én samtidig konstruktion, må anlæggelsestidspunktet antages at ligge inden for dateringsoverlappet mellem K235 og K232c, dvs. mellem 1178 og 1187. Det kan dog heller ikke udelukkes, at der er tale om flere, hinanden afløsende belægninger.

Sandsynligvis svarer konstruktionen til den kraftige planke, der registreredes længere mod vest i Badstuegade. Denne planke lå i kote 3,60 m, mens de tre planker i øst lå i kote 3,40, 3,60 og 3,80.

Påvisningen af kraftige vejkonstruktioner fra 1100-årene i Badstuegade tyder på, at gaden har haft en overordnet rolle i den ældre middelalders gadenet. Kun i Sønderportsgade er der påvist tilsvarende kraftige konstruktioner, og den sandsynlige forklaring er, at Badstuegade var en del af en hovedgade og gennemfartsvej, som via en bro må antages at have stået i permanent forbindelse med bydelen og trafiknettet på nordsiden af åen. Denne formodning er langt fra ny, men understøttes nu endnu tydeligere af det arkæologiske materiale.³²

Den middelalderlige bebyggelse under Dagmarsgade og von Støckens Plads

Undersøgelserne i Dagmarsgade og på von Støckens Plads gav en af de sjældne muligheder for et arkæologisk tværsnit af en hel middelalderlig

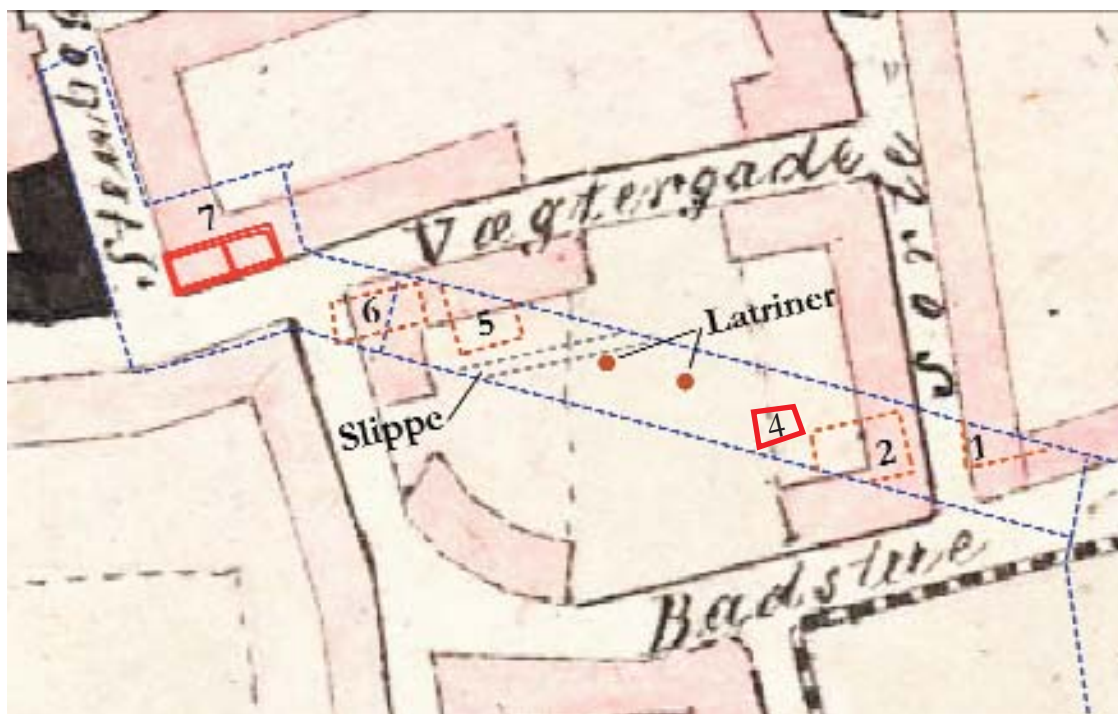

Fig. 16. På den forenkede oversigtsplan er rekonstrueret omridsene af de vigtigste bebyggelsesspor, som blev påvist ved udgravningerne. Tallene markerer hustomter, der ligesom de øvrige strukturer er nærmere omtalt i teksten. Hvor Hus 2 er markeret lå også det ældre Hus 3. Hus 8 er heller ikke vist på planen, men var en yngre afløser for Hus 7. Tilsammen tegner anlæggene et forholdsvist præcist billede af bebyggelsesstrukturen i området o. år 1200, når bortses fra hus 7, der først kommer til o. år 1340. Kört i KMS, tilføjelser MS.

Der Übersichtplan zeigt die wichtigsten Bebauungsspuren, die durch die Ausgrabungen dokumentiert sind. Die Zahlen markieren Ruinen samt den übrigen Strukturen, die im Text berührt werden. Wo Haus 2 markiert ist lag auch das ältere Haus 3. Haus 8 ist nicht auf der Karte angegeben, war aber ein jüngerer Ersatz für Haus 7. Alles im allem zeichnen die Häuser ein ziemlich präzises Bild von der Bebauungsstruktur in dem Viertel um 1200, wenn man von Haus 7 wegsieht, das erst um 1340 gebaut wurde.

karré. Under gaden blev fundet omfattende bebyggelsesrester, der tilsammen gør det muligt at rekonstruere et middelalderligt bebyggelsesmønster med ret stor nøjagtighed. Ud over hustomter fandtes rester af en øst-vest-løbende slippe samt møddingslag og latriner. I betragtning af undersøgelsernes begrænsede omfang, giver lagene et forholdsvist detaljeret indblik i bystrukturen i området især for 1200-årenes vedkommende.

De lag, der var tilgængelige i den genåbnede kloakgrøft, stammede primært fra 1200-årene rækkende lidt ned i 1100-årene. De yngre lag og strukturer, der havde ligget i den øverste meter under gadeniveau, var i næsten alle tilfælde ødelagt ved tidligere gravearbejder, mens de ældste lag, der ligger mere end 2½ m nede, slet ikke blev berørt. Derfor var det primært perioden fra slutnin-

gen af 1100-årene til o. år 1300, som det lykkedes at belyse.

Hustomterne

Der fremkom i udgravningsprofilerne lagfølger, der udgør snit igennem en række tomter af træbyggede huse, der i alle tilfælde syntes at have ligget placeret helt ud til gadelinien. I nogle tilfælde var der kun bevaret rester af husenes gulvlag, der ofte bestod af ler, som man hyppigt udbedrede ved at udlægge nye gulvlag. I andre tilfælde fandtes rester af træbyggede vægforløb samt fast inventar i form af vægbænke, ovne og ildsteder. Ved at kombinere iagttagelserne i nord- og sydprofilen samt, hvor det var muligt, iagttagelser i fladen, var det i de fleste tilfælde muligt at fastslå orienteringen af de registrerede strukturer. Den viste sig at

Fig. 17. Gulvlag i Hus 2. Øverst rester af lyse kalk- og mørtelgulve og derunder rester af gulve bestående af ler. De mørke lag er smuds, primært bestående af findelt trækul. Foto: Den antikvariske Samling.

Bodenschicht im Haus 2. Ganz oben sieht man Reste von hellen Kalk- und Mörtelboden, darunter Boden aus Ton. Die dunklen Schichten sind Schmutz, überwiegend aus Holzkohle bestehend.

følge gadenettet i området, som det så ud indtil Døgmarsgades gennembrud i 1876.

Hus 1

Kun et hjørne af huset blev påtruffet af kloakgrøften. Hustomten bestod udelukkende af gulvlag bestående af lerlag, hvoraf ét var ildpåvirket, adskilt af fint strierede smudslag af primært knust trækul (K19-23). De tolkes som markerende sydvesthjørnet af et hus beliggende ud til Sortebrødregade på dennes østside. Der fandtes ingen spor af vægge, og der kan være tale om et nedrevet træhus. I lagene øst og syd for huset fandtes flere nedgravninger indlejret i en ret forskelligartet lagfølge, som tyder på, at lagene skal opfattes som bebyggelseslag aflejret inde på en bebygget grund. Gulvlagene fandtes i kote 3,50-3,85 m, og sammenholdt med dendrodateringerne fra området

tyder det på en datering til anden halvdel af 1100-årene. Lagfølgen over gulvlagene var fjernet ved nedlæggelsen af fjernvarme i 1969, og det vides derfor ikke, om huset har haft yngre afløser.

Hus 2

Der blev ikke fundet sikre spor af Hus 2's ydervægge, da der ikke var mulighed for iagttagelser på de steder, hvor væggene havde stået. Der blev heller ikke fundet spor efter indvendige rumopdelinger. Hus 2 er dermed kun registreret som gulvlag, af hvilke der blev iagttaget flere forskellige typer.³³ Gulvlagene var kraftigst over en ældre grube (K51), hvis fyld havde sat sig løbende, mens huset stod. Øverst i den bevarede lagserie fandtes rester af smudslag og derunder enkelte større partier og flere linser af et hvidgråt kalk- eller mørtelgulv med mange knuste muslingeskaller (K42,

Fig. 18. Ovnen K62 i Hus 2. Foto: Den antikvariske Samling.

Der Ofen K62 im Haus 2.

K60). Da rester af de overliggende smudslag indeholdt mange kalk/mørtelfragmenter kan dette gulv have været fladedækkende, men det var kun bevaret på de lavest liggende partier. Herunder fandtes en gulvlagsserie af tynde, ikke-gennemgående lerlag adskilt af fint strierede, mørke smudslag (K43, K44). Der er tale om lergulve, der løbende har været udsat for slid, og som jævnlige blev udbedret, mens der samtidig aflejredes smuds i form af organisk materiale og knust trækul. Derved opstod en lagserie bestående af utallige mindre lag af ler og smuds.

Herunder fandtes et organisk planeringslag (K45), hvis formål sandsynligvis er at fylde op over den underliggende grube (K51).

Under K45 fandtes i fladen rester af et trægulv, (K79), hvor kun den del, der var sunket ned i gruben K51, var bevaret, mens resten må være blevet plyndret i funktionstiden. Kun fire meget nedbrudte, spejkløvede egeplanker var bevaret. Heraf blev de to bedst bevarede søgt dendrokronologisk dateret, men kun den ene gav en – usikker – datering til efter 1052 (P13).

Under trægulvet K79, ligeledes kun over gruben K51, fandtes en bedre bevaret rest af et trægulv (K46), bestående af mindre plankestykker, primært eg, der var udlagt med lidt vekslende orienteringer og delvist overlappende. Der sås ingen tegn på, at de enkelte træstykker havde været fikserede. Op ad trægulvet fandtes en lille rest af et ildsted i form af et lerlag med brændt overflade,

udlagt op ad træet. Brandspor på trægulvet op ad ildstedet viste, at trægulv og ildsted har fungeret på samme tid. I trægulvet K46 indgik sædet fra en trebenet skammel, og gulvet er et interessant og nok ret brandfarligt eksempel på, at trægulve og ildsteder kan have fungeret sammen. To af plankerne fra trægulvet K46 blev dendrodateret. De gav fældningsårene 1188 ± 10 år, hhv. efter 1103.

I gulvlagene fandtes udover keramik en række genstande, der er blevet tabt i Hus 2: Flere hvæssesten, en intakt dobbeltkam, en tenvægt og en glasing. Der er tale om dagligdags genstande og personligt udstyr, der ikke siger noget nærmere om, hvilket erhverv, beboerne har haft. Der er ikke deciderede høj-status fund imellem.

Dateringen af Hus 2 baserer sig på en samlet vurdering af genstandsmaterialet, stratigrafien og de dendrokronologiske dateringer. Keramikken er som vanligt domineret af den hjemlige gråbrændte keramik, der stammer fra kuglepottes. Derudover optræder en del højmiddelalderlige kande- og pibelters-skår, mens 1100-tals ledetyperne Pingsdorf og Paffrath stort set er fraværende, og Andenne helt mangler. Dendrodateringerne af det ældste trægulv K46 placerer anlæggelsen af Hus 2 efter ca. 1188 ± 10 år, men der kan være tale om genbrug. Samtidig er fundet tegl i laget K73 under Hus 2. Tilsammen tyder iagttagelserne på, at de udgravede gulvlag fra Hus 2 stammer fra 1200-årene, måske rækkende op i århundredets anden halvdel.

Hus 3

Under Hus 2 fandtes en fækaliiefyldt nedgravning K51, der ikke opfattes som en del af et hus. K51 var nedgravet i gulvlag fra et ældre hus, der udgør Hus 3. Tilstedeværelsen af fækaliiegruben mellem de to gulvlagsserier kunne tyde på, at der er et mindre tidsmæssigt slip mellem de to huse, hvor området udnyttes på en anden måde, men det kan ikke afgøres med sikkerhed. Som ved Hus 2 blev der heller ikke ved Hus 3 iagttaget sikre spor af ydervægge, da disse må have ligget i de forstyrrede områder mod Ø og V.

Den mest håndfaste rest af huset var en ovn, K62, hvis bund kunne opdeles i syv brændte horisonter, hvorfor ovnen må være blevet nybygget/udbedret mindst seks gange (fig. 18).

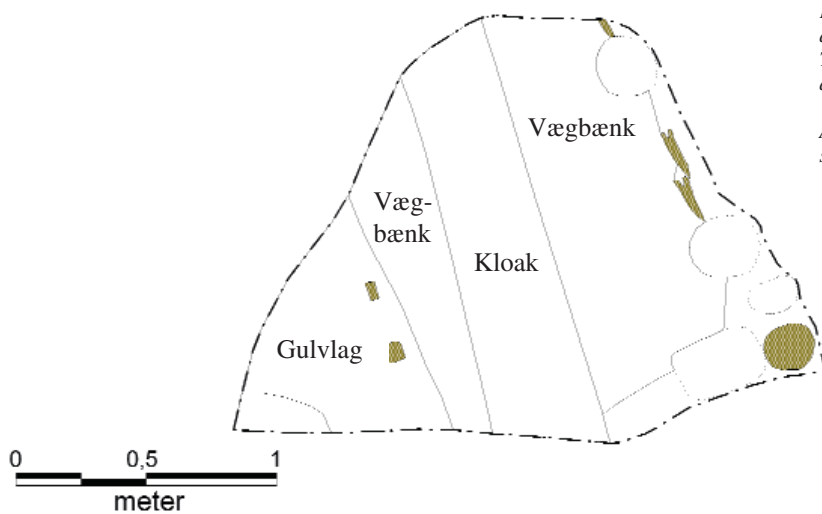
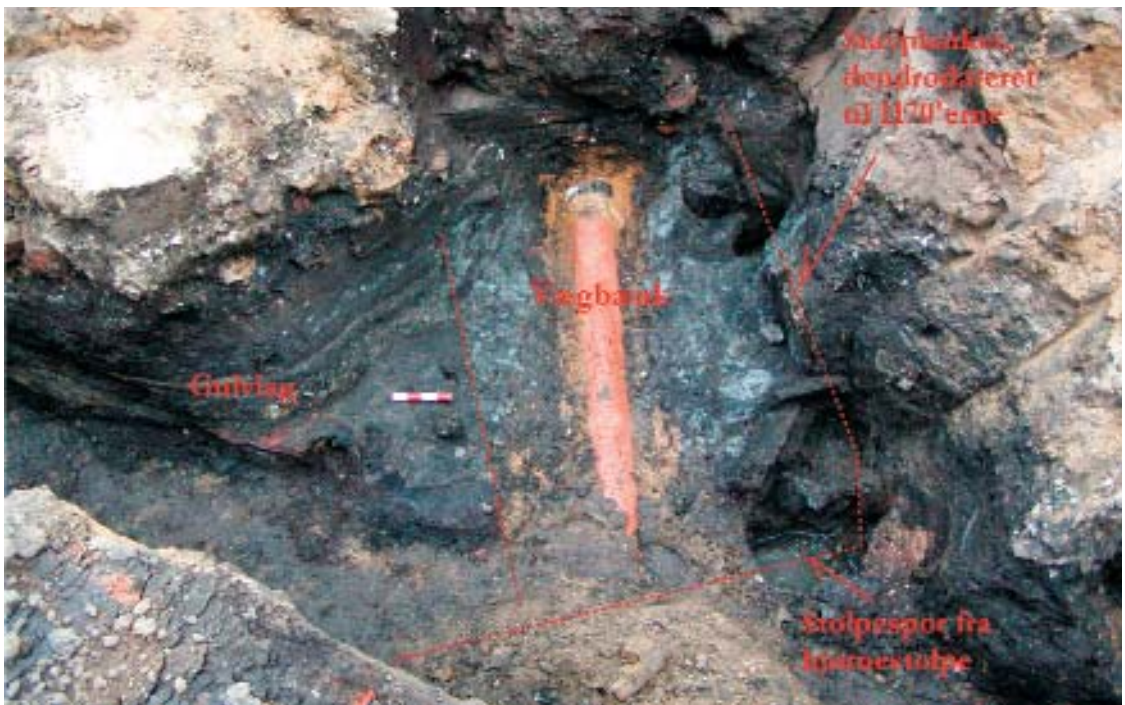

Fig. 19. Opmåling og foto af Hus 5's sydøsthjørne. Tegning: MS. Foto: Den antikvariske Samling.

Aufmessung und Foto von der südöstlichen Ecke im Haus 5.

I to af bundene indgik en del sten, hvor der i det ene tilfælde var tale om basaltstykker fra en drejekværn. Ovnene var forstyrret af nedgravningen K51, men målte mindst 1,2 m. V for ovnen sås, hvad der opfattedes som en grube, K73 indeholdende en trækonstruktion bestående af mindst tre stavplanker stående i en række vinkelret på Badstuegade. En af disse stavplanker er dendrodateret til 1140 -6/+9 år (P8). Stavvæggen i K73 kan være en indre skillevæg i Hus 3.

I konteksterne tilhørende Hus 3 fandtes både tegl, en del Pingsdorf og Paffrath samt et enkelt skår af Rød Rouen-keramik. Dette sammenholdt med dendrodateringen af stavplanken til ca. 1140 tyder på, at Hus 3 fungerer i 1100-årene, mest sandsynligt den anden halvdel.

Hus 4

Betegner et hus, der har stået på et nedgravet fundament af teglbrokker og mørtel, der igen hvilede

oven på et lag af langsgående tømmerstokke, såkaldt slyngværk, K111. I kloakgrøftens nordprofil afdækkedes fundamentets nordøstre hjørne, mens sydprofilen var forstyrret og ikke gav oplysninger.

Fundamentet var placeret i en 50-60 cm bred grøft nedgravet til ca. kote 4,20 m. Heri var først udlagt et slyngværk bestående af to langsgående træstammer med bark under hvert af de to murstræk. Heraf fandtes kun én in situ, mens der fandtes aftryk og bark fra de øvrige tre. Træsarten lignede fyr, og ud fra den bevarede stamme og aftrykkene kunne diameteren fastslås til ca. 20 cm.

Teglstensbrokkerne i selve fundamentet så ud til at være smidt ned i grøften sammen med en masse mørtel. Imellem brokkerne fandtes flere formsten, heraf to fragmenterede sten fra lodposterne i et stavværksvindue samt en ribbesten, hvor nakken var brækket af. Desuden fandtes dele af glaserede gulvfliser og et par tufstensbrokker.

Ved den senere nedgravning af regnvandsledningen syd for kloakken blev den berørte stribe af brokkelfundamentet K111 registreret. Imellem dem sås et tykt lerlag uden bevaret overflade liggende i ca. kote 5,10 m, der kan have været et gulvlag eller måske snarere en slags fugtspærre. De indmålte partier af fundamentet tegner tilsammen grundplanen af en, muligvis lettere trapezformet, bygning, hvis udvendige mål er omtrent 6,4 m ØV x 3,3 m NS. Det kan ikke afgøres, om K111 vender sig mod Sortebrødregade eller Badstuegade, ligesom det heller ikke vides, om de registrerede fundamenter omgiver hele omridset eller kun en del af bygningen. K111 synes for spinkelt til at have båret en stenbygning, men måske en bindingsværksbygning i flere stokværk?

Dateringen baserer sig udelukkende på fundene fra selve fundamentet. Det fuldt udviklede stavværksvindue optræder herhjemme først med højgotikken, der slår igennem i anden fjerdedel af 1300-årene. Ligeledes fandtes i K111 et skår af en indvendigt glaseret skål i B1-gods – en keramiktype, der også synes at tilhøre 1300-årene. Det er sandsynligvis også dateringen af hus 4.

Hus 5

Betegner et træbygget hus beliggende på sydsiden af Vægtergade og opført i en kombination af stol-

per og stavteknik (fig. 16, 19). Husets sydøstre hjørne og et parti af østvæggen afdækkedes. Det var anlagt på et kompakt, organisk lag, K149, indeholdende meget træflis, K149's topkote var 4,38 m.

Østvæggen, K150, var opført af let jordgravede stolper med nedbankede stavplanker imellem. I alt afdækkedes et stræk på 1,40 m. Selve stolperne i vægforløbet var blevet fjernet af gravemaskinen, men der fandtes tydelige aftryk efter dem, som viste, at de havde været runde og med flad bund. Stolpesporenes afstand var 0,80 m (målt fra centrum til centrum) og bundkoten var 4,36 m hhv. 4,25 m. Imellem stolpesporene var bevaret to af oprindeligt tre stavplanker, 20 cm brede spejkløvede egeplanker udstyret med fjer og not. De to bevarede planker var tilspidsede nedefter og derfor nok rammet ned. Bundkoten var 4,23 m hhv. 4,28 m. De to planker er dendrodateret til hhv. ca. 1177 ± 12 år (P15) og ca. 1179 ± 12 år (P18), hvis kun splintved mangler på prøven, hvilket synes sandsynligt. Nord for det nordligste stolpespor sås endnu en stavplanke siddende i nordprofilen. Syd for det sydlige stolpespor, i husets sydøstre hjørne, sås spor af to stolper: Mod nord en af maskinen optrukket stolpe af ikke-eg (barken sad i sporet) af let oval form med en største diameter på 18 cm. Bundkoten var 3,89 m. Syd herfor en bevaret stolpe af ikke-eg, hvis diameter var 18 cm. Det vides ikke, om disse stolper var oprindelige eller senere reparationer/afstivninger. Hus 5's hjørnestolpe har sandsynligvis stået i det rektangulære stolpeaftryk på 33x22 cm, der registreredes i hushjørnet, men trukket lidt ind i forhold til den øvrige vægflugt. Bundkoten var 3,58 m.

Østvæggen i Hus 5 har ikke været særlig solidt funderet, men kun gravet/rammet ca. 10 cm ned. Hvorvidt stolperne har stået i fast takt med stavplanker imellem på hele vægflugten er ikke til at sige, men er vel sandsynligt. Kun den rektangulære hjørnestolpe synes at kunne opfattes som decideret bærende.

Indvendig blev huset ved opførelsen og før udlæggelsen af det ældste lergulv udstyret med en vægbank, K151, op ad østvæggen. Vægbanken var opbygget af kulturjord spættet med grålige lerklumper og klatter. Bredden var 110 cm og højden oprindeligt 30 cm. Der registreredes to nedramme-

Fig. 20. Der udsaves prøver fra fodremmen K145. Den efterfølgende datering viste, at træet var fældet i 1463 ± 8 år.
Foto: Den antikvariske Samling.

Proben aus der Fusspfette K145 werden ausgesägt. Die nachfolgende Datierung zeigte, dass der Baum im Jahre 1463 +/- 8 gefällt war.

de pæle, K151, i gulvfladen, der stod parallelt med den vestlige grænse af vægbænken, og de har nok fikseret en, senere fjernet, kantstillet planke, der har sikret vægbænken mod udskridning. En af disse pæle, P19, er dendrodateret til efter 1024, men stykkets årringsforløb må ligge mange år fra barkkanten. Vægbænkens overflade har nok også været trækledt.

Inde i huset aflejres gennem tiden omkring 30 cm gulv- og smudslag, K148a-e, der til sidst helt skjulte vægbænken. Det ældste gulv var et gråligt lerlag, K148e, hvorpå fandtes et ildpåvirket parti, der må være udkanten af et ildsted samt et tyndt smudslag bestående primært af findelt trækul. Det ældste gulv efterfølges af et gråblåt spættet ler-gulv, K148d, hvorpå også var aflejret smuds, K148c. Herpå var udlagt et lag af egeflis, K148b – sikkert også et gulv – hvorpå også var aflejret smuds, K148a.

Dateringen af Hus 5 er baseret på dendrodateringernes udsagn kombineret med genstandsmateria-

let. Stavplankernes fældningsår er bestemt til at ligge omkring eller lidt efter 1180, og fra fylden i vægbænken K151, hvis fundmateriale må være ældre end eller samtidig med anlæggelsen af Hus 5, stammer to ret tykvæggede Grøn Rouen skår, et Paffrath skår og et B1-skår fra en såkaldt stegepande foruden tre gråbrændte A2-skår (x104). I gulvlaget K148e fandtes et lille stykke tegl (x100). På denne baggrund kan anlæggelsen af Hus 5 placeres i slutningen af 1100-årene eller de tidlige 1200-år.

Senere nybygninger: Gulv- og smudslagene i Hus 5 var overlejret af et mørkt opfylds-/bygge-modningslag, K145 med meget tegl, mørtel og ler. Heri lå en kraftig egetræsfodrem, K145, af firsidet tømmer på 23x23 cm liggende omtrent parallelt med Vægtergade 7,7 m syd for den nuværende gadelinie (fig. 20). I K145's overside var en firsidet udstemming på 7x30 cm, hvori kan have stået en vægstolpe. Hvis det er korrekt, er K145 et eksempel på et hus opført på en gennemgående fodrem. K145 blev i udgravningen opfattet som en direkte afløser for Hus 5, men viste sig ved en efterfølgende dendrodatering at være fældet 1463 ± 8 år. Lagene dækkende de to århundreder mellem Hus 5 og fodremmen fra 1400-årene må være fjernet ved reguleringer eller afgravninger af terrænet. Det vides således ikke, om der også i 1300-årene lå et hus på stedet. Øst for fodremmen K145 fandtes en række gulvlag af ler og smuds i felt M14 og M15 (K146, K154), der regnes for tilhørende dette hus. Niveuaet for gulvet var kote 4,90 m.

K145 var overlejret af et desværre ret forstyrret lag af brokker, mørtel og leret sand, K140, hvorunder fandtes spor efter tømmer fjernet af maskinen. K140 kan have været et brokkefundament på slyngværk til et endnu yngre hus, men eventuelle gulvlag var fjernet ved nedlæggelsen af fjernvarme i 1969. Sporet efter det fjernede tømmer så ud til at være orienteret 90° på Vægtergade og dermed have samme orientering som østvæggen i den ældste udgave af Hus 5. Da der blev nedlagt fjernvarme blev der på stedet observeret store mængder brokker og et stykke murværk opmuret i skælkalk, hvilket også taler for tilstedeværelsen af et yngre hus. Desuden er ud for den nuværende indgang til Dagmarsgade 1 ("Strygejernet") fundet munkestensmurværk, der kan stamme fra samme hus.³⁴

Fig. 21. På billedet af den skråt gennemskårne sydmur i kælderen Hus 7 ses, at murværket hviler på et lag af langsgående stammer, såkaldt slyngværk, der vistnok bestod af fyrrestammer. På den måde har man søgt at skabe et solidt fundament for kælderen, der er gravet ned i bløde, organiske kulturlag. Stammerne var efter små 700 år i jorden stadig forholdsvis friske. Foto: Den antikvariske Samling.

Auf dem Bild von der durchschnittenen Süd-mauer im Haus 7 sieht man, dass das Mauerwerk auf längs verlaufenden Stämmen ruht, auf einem sogenannten Balkenrost, der wahrscheinlich aus Föhrenstämmen bestand. Auf diese Weise hat man versucht, ein solides Fundament für den Keller zu schaffen, der in weichen organischen Kulturschichten eingegraben war. Die stämme waren nach ungefähr 700 Jahren in der Erde noch ziemlich frisch.

Hus 6

Betegner et træbygget hus beliggende på hjørnet af Hundegade og Vægtergade. Husresterne udgjorde flere byggefaser og var primært repræsenteret ved gulvlag. Hvor husets østvæg havde stået, var der en moderne forstyrrelse, og der kan intet nærmere siges om konstruktionen. Lagenes orientering tydede stærkt på, at husets sydøsthjørne

havde ligget i kloakgrøften, således at det vægførløb, der var synligt i sydprofilen, var husets sydvæg. I sydprofilen ophørte gulvlagene mod øst ved en formuldet stolpe, der anses for at repræsentere husets sydvæg, men der kan intet nærmere siges om konstruktionen. Gulvlagene fra Hus 6 fortsatte til kloakgrøftens bund i ca. kote 4,15 m og anlæggelsestidspunktet må altså ligge før det tids-

Fig. 22. Kældermurens inderside samt et mindre parti af det brolagte gulv. Foto: Den antikvariske Samling.

Die Innenseite der Kellermauer. Ausserdem einen kleineren Teil von dem gepflasterten Boden.

rum, der er repræsenteret i profilens lagfølge. Husets mest håndfaste struktur var en mindst fire gange fornyet ovn, K189, hvis ovnbund K189c indeholdt et lag sten, mens der i ovnbunden K189d sås både sten og tegl. Ellers bestod hustomten af massive, fint strierede, smudslag og gulvlag.

Der fremkom ikke træ egnet til datering fra hustomten, men blandt keramikken dominerer de højmiddelalderlige glaserede varer importkeramikken, ligesom der forekommer tegl i huslagene. Det viser henimod en datering efter o. 1200, sandsynligvis 1200-årenes første halvdel. De yngre lag var ødelagt af senere jordarbejder, og huset kan have haft yngre afløsere. Huset strakte sig mod vest ud i Hundegades nuværende forløb. Undersøgelser i 2006 viste, at middelalderens Hundegade for den nordligste dels vedkommende befandt sig lidt vest for det nuværende forløb.

Hus 7

Hus 7 udgøres af en teglstensbygget kælder tilhørende et hus beliggende på hjørnet af Stenbogade og Sønderportsgade med gavlen ud til Stenbogade. Kælderens gulv lå i ca. kote 5 m –

små 2 m under det nuværende gadeniveau. Sydmuren K217 var funderet på et lag slyngværk bestående af tre langsgående stammer af vistnok fyr med en diameter på 20, 32 og 33 cm nedgravet til kote 4,60 m (fig. 21). Herpå var lagt et fundament af et enkelt lag kampesten i sand, hvorpå var rejst en kassemur, hvis skal ind mod kælderen var opmuret af munkesten med målene $27\frac{1}{2}$ - $29\frac{1}{2}$ x $12\frac{1}{2}$ - $13\frac{1}{2}$ x $8\frac{1}{2}$ cm lagt i munkeskifte i en grålig kalkmørtel magret med sand og en del skaller.

Nederste skifte bestod af kantstillede sten, og murerarbejdet var nydeligt (fig. 22). Murkernen bestod af tegl, kampesten og mørtel, der var lagt direkte op mod jorden i kælderhullets sider. Den samlede murtykkelse var 50-60 cm.

Kælderens nordmur blev gennemgravet ved nedlæggelsen af en stikledning hen til en brønd på von Støckens Plads. Af sikkerhedsmæssige årsager, var det ikke muligt at foretage registreringer i grøften, men der var tale om en mur i samme dimensioner, der ligeledes var funderet på et slyngværk af tre langsgående stammer af vistnok fyr. Kælderens indvendige bredde var ca. 3,9 m.

I forbindelse med nedgravning af nye fjernvar-

merør blev kælderens vestlige gavlmur ud mod Stenbogade gennemgravet. Der var tale om en 1½ sten tyk mur af munkesten i munkeskifte. Årsagen til, at gavlmuren under den daværende overflade var forsynet med en ydre murskal og følgelig stærkere, kendes ikke, men det kan skyldes, at denne mur skulle bære gavlen, der tilmed kan have været forsynet med et eller flere gavlfremspring opefter. Det kan heller ikke udelukkes, at der kan have været tale om en grundmuret gavl på et hus, der i øvrigt var opført i bindingsværk.

Inde i kælderen blev registreret en tilsyneladende oprindelig skillemur, K218, bestående af en helstenstykk mur i blokskifte orienteret 90° på langmurene. Den var delvist funderet på et stykke egetræ, hvis stratigrafiske indlejring tydede på, at det var nedlagt i forbindelse med byggeriet. Dette stykke tømmer er dendrokronologisk dateret til ca. 1340. Dateringen lever ikke op til de statistiske sikkerhedskrav, men stemmer med de stratigrafiske iagttagelser og fundenes udsagn. Derfor anses fældningstidspunktet for at angive kælderen opførelsestidspunkt. Skillemuren opdeler kælderen i et vestligt rum på 6,7 x 3,9 m og et eller flere østlige rum, hvis længde ikke kendes.

Kælderens gulve var i begge rum piksten lagt i sand, som var blevet omlagt af flere gange. Der fandtes betydelige rester af det ældste gulv i begge rum, mod vest K223, mod øst K219. Langs ydervæggene så det ud til at have ligget omkring 30 cm over det øvrige gulv og kan have udgjort et hævet podie eller lignende – måske til oplag af varer?

Fundmaterialet fra kælderen stammer udelukkende fra de yngste gulvlag og sløjfningslaget K216. Heri er fundet stentøj, stjertpote og jydepottes foruden et randskår fra et fornemt majolikafad stammende fra Genova-området og fremstillet i 1600-årene.³⁵ Det tyder på, at kælderen først er opgivet engang i 1600-årene.

Kælderen må som helhed betragtes som en forholdsvis spinkel konstruktion, hvorover der efter al sandsynlighed har stået et bindingsværkhus i sikkert flere stokværk. Hvis det overliggende hus har haft samme bredde som kælderen, har dets udvendige bredde været omkring 5 m, mens længden har været mindst 9½ m.

Det præcise overfladeniveau i området på kælderen opførelsestidspunkt kendes ikke, men sand-

synligvis har det ikke ligget mere end højst ½ m under det nuværende niveau omkring kote 7 m. Kælderens dybde må altså have været 1½-2 m under gadeniveau.

Under kælderen fandtes organiske kulturlag, der i kraft af keramikindholdet må tilhøre tiden omkring år 1200. De syntes ikke at udgøre husrester.

Hus 8

Nedgravet oven i den sløjfede kælder fra Hus 7, fandtes kælderen fra et efterfølgende byggeri, K214, der udgør resterne af Hus 8. Det lå forskudt ca. 1 m mod syd i forhold til kælderen nedenunder og var således placeret delvis ude i det, der i den tidligere fase var gaden Sønderportsgade/Vægtergade. Der var tale om en lille halvkælder, med de beskedne udvendige mål 5,5 m ØV x 3,2 m NS med et gulvniveau omkring kote 5,80 m. Murene var én sten tykke og opmurede af genanvendte munkesten i kryds-/blokskifte, sat i en sandet, blåliggrå lermørtel. Murværket stod på et fundament af ét lag kampesten af vekslende størrelser. De største sten målte op til 70 cm på den længste led.

Kælderen var udstyret med et nydeligt gulv af piksten lagt med en flad side opefter. Kælderen har sandsynligvis indgået i et bindingsværkshus, der mest sandsynligt har stået med gavlen ud til Stenbogade. Byens brandtaksation fra 1761 omtaler både et gavlhus og et sidehus på grunden.³⁶

I laget K215, der er stratigrafisk ældre end Hus 8, fandtes et stykke kridtpibestilk, der tyder på, at anlæggelsen må være sket efter ca. 1620, hvor kridtpiberne bliver populære. Det øvrige fundmateriale udgøres af enkelte stjertpote- og jydepotteskår samt vinduesglas, der ikke kan dateres nærmere. Hus 8 må stamme fra 1600-årene eller senere.

Latrinerne og møddingerne

I den gennemskårne karré fandtes rester af flere huse, der har ligget ud til Badstuegade (fig. 16). Efterhånden som udgravningerne bevægede sig mod vest, længere og længere bagud på disse huses grundstykker, begyndte lagene at indeholde større og større mængder husdyrgødning, og til sidst var der tale om rene møddinger. Nedgravet i møddingerne fandtes desuden to latringrubere (fig.

16), der må have været benyttet af beboerne. Fra den ene blev udtaget en prøve, hvorfra er blevet foretaget makrofossilanalyser for at få indblik i, hvad 1200-årenes ripensere spiste. Blandt de mange plante- og frørester, der fandtes i prøven, kan nævnes selleri, dild, sort sennep, birkes, humle, mose-pors, tjørnebær, tyttebær, revling, brombær, æbler, jordbær, ribs/solbær, pære, figen, hassel- og valnødder, kræge samt naturligvis rug, havre og byg.³⁷ De mange forskellige planter kunne tyde på en forholdsvis varieret kost.

Placeringen af latrinerne på grundstykkerne viser ret tydeligt, at man har anlagt møddinger og toiletter så fjernt fra huset som muligt. Det er måske ikke overraskende, men alligevel er det et af de sjældne eksempler, hvor det i en arkæologisk udgravning er muligt at se, hvordan beboerne har indrettet sig på deres grundstykker.

Slippen

I kloakgrøften fandtes desuden rester af en nedlagt og ukendt smal gade, en såkaldt slippe, der må have forbundet Hundegade og Sortebrødregade (fig. 16). I Ribe er der endnu bevaret nogle få af disse slipper: Peder Dovns Slippe, Køhlholts Slippe, Bredeslippe m.fl., og fra skriftlige kilder vides der at have været mange flere.³⁸ Slippen var kun et par meter bred og gav sig til kende ved et markant skift i kulturlagenes sammensætning. De førømtalte møddingslag ophørte brat og blev afløst af mørkebrune organiske lag, K138-K139, indeholdende meget vandretliggende træ, både eg og ikke-eg, hvor størsteparten var planker af forskellig størrelse, der lå parallelt med Badstuegade og Vægtergade. Både kulturlagenes udseende og træmængden svarer præcist til organiske vejlag, og derfor tolkes K138-K139 som spor efter en nedlagt slippe, der har løbet parallelt med Badstuegade og Vægtergade. Slippens nordre afgrænsning var mindre tydelig i profilen, måske fordi afgrænsningen kan have rykket sig lidt over tid. Bredden har været omkring 2 m.

Matrikelgrænser

Det lykkedes ikke at påvise ret mange spor af de forskellige former for skelmarkeringer, der må have opdelt den undersøgte karré i forskellige grundstykker. Det mest håndfaste eksempel var et

fletværkshegn, K149, der adskilte hus 5 og 6, men ellers fandtes ikke sikre eksempler, hvilket antagelig skyldtes undersøgelsernes begrænsede omfang. Fra andre udgravninger i Ribe vides middelalderens matrikelgrænser at have været markeret både ved grøfter, plankeværker og fletværkshegn, samt forskellige former for kombinationer, og det må formodes, at det samme har været gældende langs Badstuegade.³⁹ De mange forskellige hus-tomter synes at udelukke, at der kan være tale om blot to store matrikler på nord- hhv. sydsiden af den påviste slippe.

Begravelserne nord for Skt. Katharina Kirke

Rundt langs sydsiden af Sct. Catharinæ Plads blev der udskiftet vandrør. Langs kirken var lagene meget forstyrrede af de kolossale gravearbejder, der foregik, da man omkring 1920 udskiftede kirkens fundamenter, men i et område nord for kirkens tårn fandtes en række begravelse, der dog var ret forstyrrede af tidligere gravearbejder. Skriftlige kilder omtaler begravelse i området helt fra klostertiden til op i 1700-årene, og det var ikke muligt at komme med nogen nærmere datering af begravelse. Der fandtes rester af omkring ti grave.

Sammenfatning og perspektivering

De arkæologiske undersøgelser i Dagmarsgade og på von Støckens Plads gav en række vigtige nye oplysninger om områdets ældste historie rækkende fra tiden omkring år 1100 til op i 1200-årene. Særligt perioden fra slutningen af 1100-årene til op i 1200-årene lykkedes det at belyse ret detaljeret, da det var lag fra dette tidsrum, der var tilgængelige i kloakgrøftens sider. Om tiden herefter var oplysningerne få, da kulturlagene fra denne periode var fjernet ved tidligere gravearbejder, mens lagene fra tiden før ligger urørte under gaden.

Generelt var bevaringsforholdene i området meget gode. De vanddrukne, organiske kulturlag havde bevaret organisk materiale som træ, læder og ben i udstrakt grad, mens metalgenstandenes bevaringstilstand var mere svingende.

I felt M2 påvistes undergrund i form af vandafsat klægler, hvis top i kote 2,06 m var udgangspunkt for en bebyggelse, der sandsynligvis o. år 1100 opstår på stedet. Denne bebyggelse efterla-

der sig inden år 1135 ± 8 år en 0,5 m tyk lagserie bestående af en række tynde forskelligartede kulturlag samt to større gruber, der begge når ned under kote 1 m. Kulturlagene må opfattes som bebyggelseslag, og særligt de dybe gruber, hvis fyld ikke syntes vandpåvirket, må betyde, at området i denne periode har været nogenlunde tørt. Der er tale om et de af laveste aktivitetsniveauer, der hidtil er påvist i Ribe, i et område, der tidligere er beskrevet som opfyldt åleje.

Denne ældste bebyggelsehorisont overlejres af et kraftigt opfyldslag der kunne registreres op til kote 3,76. Over dette niveau var lagene fjernet af tidligere gravearbejder. Laget kan i kraft af fund-sammensætningen og flere dendrodateringer tidsfæstes til at være dannet fra 1100-årenes anden fjerdedel og frem til omkring år 1200. Det betyder, at der i løbet af 1100-årene aflejres 1,7 m kulturlag på stedet. Baggrunden for den kraftige opfyldsaktivitet kendes ikke, men stigende vandstand bør nævnes som en mulighed. Fra Ribemarsken kendes vandafsatte klæglerslag helt op til kote 2,5 m. Desuden kan nævnes, at der i den store voldgrav, der sandsynligvis i 1100-årene graves på nordsiden af åen mellem Tved Å og Ribe Å er registreret vandafsatte lerlag, der tyder på, at der op til omkring kote 2 m bliver afsat klæg engang i 1100-årene.⁴⁰ Måske er opfyldshorisonten i felt M2 en reaktion på stigende vandstand?

De undersøgte hustomter og øvrige bebyggelsesspor fulgte i meget vid udstrækning det gadenet, der fandtes i området frem til 1876, der desuden blev suppleret med en hidtil ukendt slippe. Det var tydeligt, at husene allerede i 1100- og 1200-årene lå placeret helt ud til gaden. I den fjerreste ende af grundene var der møddinger og latringruber.

Der tegner sig et billede af en tæt bebyggelse, hvor husene har ligget skulder ved skulder ud til gadelinierne. Det mønster afviger ret tydeligt fra andre dele af Ribe, hvor der i samme periode er påvist hustomter, der ligger med god plads omkring og i enkelte tilfælde tilbagertrukket på grundstykkerne.⁴¹ Den tætte bebyggelse i Dagsmargadekvarteret kan skyldes, at Badstuegade i tiden frem til dæmningens anlæggelse o. år 1250 var den hovedgade, der stod i forbindelse med bydelen på nordsiden af åen.⁴²

Hvorledes kvarterets beboere placerede sig i den sociale rangorden er vanskeligt at sige. Grundstykkerne nord for slippen, der sandsynligvis lå med facaden ud til Vægtergade, må være noget mindre end grundene på sydsiden ud til Badstuegade, men også i hus 5 og 6 beliggende på grundstykker næppe meget større end huset, fandtes flere former for bordtøj i form af importerede keramik-kander, der trods alt ikke tyder på fattigdom.

Fra grundene syd for slippen beliggende ud til Badstuegade tegner sig et lidt tydeligere billede af bylivet o. år 1200. Møddingslagene viser, at der må have været et vist dyrehold på grundene, og at der regelmæssigt blev muget ud. Også de menneskelige beboere besørgede på møddingen i dertil gravede latringruber. Ellers er det bemærkelsesværdigt, at der ikke optræder affald fra håndværk i de mængder, man ville forvente, hvis der var udført håndværk på grundene, men bortset fra dette negative udsagn kan beboernes erhvervs-mæssige sammensætning ikke nærmere bestemmes.

Fund fra udgravningerne

For at sikre et så stort og varieret genstandsmateriale som muligt, blev forholdsvis store jordmængder taget fra og vandsoldet. Der var primært tale om den opgravede jord fra felt M2 og M16, men også enkelte andre steder blev der gravet i uforstyrrede kulturlag, som, i det omfang det lod sig praktisk gennemføre, blev taget fra til soldning.

Fra kloaktracéerne blev opgravet en stor mængde redoneret kulturjord, der blev læsset af på Kommunens oplagsplads i Lustrup. Disse jordbunker blev afsøgt med metaldetektor, hvilket også gav gode resultater. I alt er der fra Dagsmargade-udgravningerne registreret ca. 12.000 fund, hvoraf langt størstedelen som altid er keramikskår.⁴³

Men der fandtes også meget andet. Heriblandt flere ukendte mønttyper, sjældne smykker og en i dansk sammenhæng unik figur forestillende en påfugl med mandshoved. Den følgende billedkalkade viser blot et lille udsnit af fundene, men giver et indtryk af spændvidden i det genstandsinventar, som kulturlagene under Ribe gemmer på.

Fig. 22. Øverste række: Møntlignende brocher, såkaldte smykkebrakteater var blandt 1100-årenes mest populære smykketyper. Nederste række: Mønter slået i Zutphen (nuv. Holland), Hamburg og Ribe. 1100-1200-årene. 2:1. Foto: Den antikvariske Samling.

Schmuckbrakteaten und Münze. 12.-13. Jahrhundert. 2:1.

Fig. 23. Fragment af pilgrimsmærke fra Köln (sml. fig. 3), en hulstøbt tinfigur forestillende en "påfuglemand" og fragmenter af en pilgrimsmusling sandsynligvis stammende fra en pilgrimsferd til apostlen Jakobs grav i Santiago de Compostella. 1:1. Foto: Den antikvariske Samling.

Fragment eines Pilgerzeichens aus Köln (vergleiche mit Fig. 3), eine hohlgegossene Zinnfigur, die einen Pfauenmann vorstellt, und Fragmente einer Pilgermuschel, die wahrscheinlich aus einer Pilgerfahrt zu dem Grab von dem Apostel Jakob in Santiago de Compostella stammt. 1:1.

Noter

1. von Stöckens Plads optræder ikke på kortet til førsteudgaven af Traps Danmark, se Dahl 2005, men ses – uden at være tilføjet – på matrikelkortet fra 1866. Frederik von Stöcken døde i 1868.
2. Gadegravningerne siden 1984 med litteraturhenvisninger er oplyst i Søvsø 2006, note 2.
3. Udgravningen ASR 808, beretning ved Lene B. Frandsen. Omtalt i Frandsen, Madsen og Mikkelsen 1990, s. 13. Under et lag af begravelser fra 1700-årene fandtes i kote 2,46 m o. DNN toppen af et mindst 1,2 m bredt NNØ-SSV-orienteret kampestensfundament, der kunne efterlades in situ. I nedbrydningslaget over fundamentet fandtes glaserede, riflede tegl, samt tilhuggede lodposter ligeledes af tegl. Både de riflede tegl og lodposttypen er stilformer tilhørende den ældste teglstensarkitektur, hvilket mest tyder på en datering af den nedbrudte bygning til før klosterets stiftelse i 1228.
4. Kinch 1869, s. 265.
5. Suder er en gammel betegnelse for en skomager og fisken af samme navn må have fået sit navn efter det læderagtige skind. De ældre gadenavne er omtalt i Kinch 1869, s. 524.
6. Kinch 1869, s. 523.
7. Nielsen 1981, s. 23.
8. Kinch 1869, s. 329, 443ff, 523f.
9. Iagttagelserne i gaden blev foretaget af museets mangeårige registrator Aage Andersen og er samlet i sagen ASR 7M70D.
10. Fundene fra Vittenbergskolen er samlet i sagen ASR 30M70D, mens den dendrokronologiske rapport ligger i sagen ASR 3M78D.
11. Museumssagen ASR 19M79D. Beretning ved Aage Andersen i sagen.
12. Undersøgelsen ASR 420 publiceret bl.a. i Madsen 1999, s. 51ff.
13. Undersøgelsen ASR 1222, beretning ved Marie F. Klemensen, publiceret i Klemensen 2000.
14. Klemensen 2000, s. 30ff.
15. Undersøgelsen ASR 572. Dendrokronologisk rapport fra Wormianum, sag nr. 294. Prøven x1 fra 1137 havde barkkant, hvilket ikke tyder på genanvendelse. De to øvrige prøver er nok ikke samtidige, da det ville kræve, at mere end 50 årringe var hugget af prøven x2 fældet efter 1272. Der er således næppe tale om et samlet anlæg fra efter 1325, som det præsenteres i Mikkelsen 1987, s. 33.
16. Feveile 2006a, s. 279.
17. Frandsen, Madsen & Mikkelsen 1990, s. 6ff; Feveile (red.) 2006b, Bind 1.1 s. 18.
18. Niveauet angiver topkoten for den opgravede jord i de enkelte sække. Herfra skrabtes af og jorden læssedes over i sækkene indtil de var fulde. Kote 3,73 indeholder derfor jord fra niveauet 3,73 og 10-30 cm nedefter, men bundkoterne for de enkelte sække blev ikke målt.
19. Dette er vurderet forsvarligt, da sækkenes indbyrdes fordeling kun afviger ubetydeligt fra den samlede fordeling.
20. Godstyperne Pingsdorf og Paffrath er fremstillet i Rhin-egnene med et tyngdepunkt omkring Köln, mens Andenne-keramikken blandt andet blev fremstillet i egnene omkring Meuse-floden i det nuværende Belgien.
21. De rødbrændte kandeskår med eller uden pibellersdekoration blev fremstillet over store dele af det nordvesteuropæiske område, men størsteparten af de varer, der kom til Ribe, stammer fra Flandern. Næstenstentøjet blev fremstillet i Rhin-egnene og kan betragtes som en afløser for Pingsdorf-keramikken. Rouen-keramikken blev fremstillet flere forskellige steder i primært Nordfrankrig.
22. Mønten er en variant af typen Hauberg 58-59. Hauberg 1906.
23. Søvsø 2006.
24. Mertz 1977, s. 32, Feveile og Skov 1998 s. 42.
25. Søvsø 2006, s. 12.
26. ASR 2090 P8, P3 og P4.
27. Thamdrup 1998, s. 37f.
28. En serie boreprøver foretaget under udgravningerne i Overdammen 1996 viste netop dette billede. Også her var klægslaget, der af udgraveren sås som havende forbindelse med dæmningen over Ribe Å, overlejret af organiske kulturlag med tømmerkonstruktioner. To dendroprøver (uden splint) fra disse lag gav dateringerne efter 1049 hhv. efter 1088. Undersøgelsen ASR 1174. Andersen 1997, s. 36.

29. Undersøgelsen ASR 2162 Hundegade.
30. Dette var ikke konklusionen på de arkæologiske undersøgelser af gaden i 1991, ASR 974, der opfattede de kraftige organiske lag under gaden som opfyld, placeret i et tidligere åbassin, før bebyggelsen kom til. Egestolper ude i gaden tolkedes som piloteringspæle. Skov 1992, s. 25ff.
31. Søvstø 2006, s. 18.
32. Både af handelsmæssige, men måske især militære årsager, har det været vigtigt for større menneske- og godsmængder at kunne komme fra den ene side af åen til den anden. Af den årsag må en permanent bro antages at være den mest sandsynlige passage. At denne – ikke arkæologisk påviste – bro har været et af byens vitale knudepunkter understøttes af, at der på både nord- og sydsiden af åen er fundet rester af befæstede anlæg fra sandsynligvis 1100-årene. På nordsiden et voldgravsomgivet anlæg på 60 x 100 m beliggende under det nuværende museum Ribes Vikinger, ASR 1085, (Feveile 2006c); mens sortebrødreklosteret på sydsiden af åen vides at være rejst oven på tilfyldte, op mod fem meter dybe grave, der kan antages at stamme fra et anlæg mindende om anlægget under Ribes Vikinger. For tidligere omtaler af passagen over Ribe Å, se Nielsen 1985, Mikkelsen 1987, Madsen 1993.
33. Gulvlagene i Hus 2 ville blive gennemgravet af en kommende regnvandsledning. Derfor blev tracéet til denne ledning udgravet i fladen, hvilket gav en lang række oplysninger om huset, som profilerne ikke alene kunne give.
34. Undersøgelsen ASR 499 i 1984.
35. Skårets proveniens og datering er bestemt af David Gaimster.
36. Fotokopi af det originale dokument i museumssagen ASR 1677.
37. NOK-rapport nr. 15-2006 v. Annine S. A. Moltsen i sagen. ASR 2089 k48.
38. Nielsen 1985, s. 95.
39. Fra de store, upublicerede udgravninger i vestbyen, ASR 1015, ASR 1200 og ASR 11 er kendskab til en lang række skelmarkeringer.
40. Feveile 2006d ASR 994, s. 264.
41. I Jantzen, Kieffer-Olsen og Madsen 1994 er omtalt en stolpebygget, tilsyneladende fritliggende hustomt. Desuden er der kendskab til flere fritliggende hustomter fra den upublicerede undersøgelse ASR 11 i den vestlige del af middelalderbyen.
42. Madsen 1993.
43. Desuden er indsamlet et omfattende knoglemateriale, der er vejjet, men ikke talt.

Litteratur

- Andersen, Lis: Dæmningen over Ribe å. *By, marsk og geest* 9, 1997, s. 32-38.
- Andersen, Lis: Udgravningen under den gamle bagerifabrik i Slotsgade. *By marsk og geest* 11, 1999, s. 29-38.
- Andersen, Lis: Ribe Gråbrødrekloster – det sidste kapitel. *Mark og Montre* 2003, s. 23-40.
- Andersson, Lars: Pilgrimsmärken och vallfart. Kumla 1989.
- Dahl, Bjørn Westerbeek: "Forfattet i 1858 af A. Th. Techt" – kortet af Ribe fra 1. udgaven af Trap-Danmark. *By, marsk og geest* 17, 2005, s. 80-91.
- Bentsen, Lars Christian: Præstegade – den arkæologiske undersøgelse i 1998, *By, marsk og geest* 11, 1999, s. 43-48.
- Feveile, Claus: Gråbrødregade i Ribe – arkæologiske resultater 1995. *By, marsk og geest* 7, 1995, s. 61-66.
- Feveile, Claus: Mønterne fra det ældste Ribe. *Ribe Studier, Det ældste Ribe, Udgravninger på nordsiden af Ribe Å 1984-2000* (Claus Feveile red.) bind 1.1, 2006a, s. 279-287.
- Feveile, Claus: Ribe på nordsiden af åen, 8.-12. århundrede. *Ribe Studier, Det ældste Ribe, Udgravninger på nordsiden af Ribe Å 1984-2000* (Claus Feveile red.) bind 1.1, 2006b, s. 13-63.
- Feveile, Claus: ASR 1085 Gasværksgrunden. *Ribe Studier, Det ældste Ribe, Udgravninger på nordsiden af Ribe Å 1984-2000* (Claus Feveile red.) bind 1.2, 2006c, s. 313-329.
- Feveile, Claus: ASR 994 Ribe Statsseminarium. *Ribe Studier, Det ældste Ribe, Udgravninger på nordsiden af Ribe Å 1984-2000* (Claus Feveile red.) bind 1.2, 2006d, s. 263-265.

- Feveile, Claus & Hans Skov: Arkæologiske undersøgelser i Peder Dovns Slippe, Vægtergade og på von Støckens Plads. *By, marsk og geest* 10, 1998, s. 41-50.
- Fisker, Erik Bjerre & Jakob Kieffer-Olsen: Ribes brolagte gader. *By, marsk og geest* 16, 2004, s. 51-67.
- Frandsen, Lene B., Per Kristian Madsen & Hans Mikkelsen: Byudgravninger og bygningsarkæologiske undersøgelser i Ribe 1983-1989. *By, marsk og geest* 1, 1990, s. 2-27.
- Frandsen, Lene B., Per Kristian Madsen & Hans Mikkelsen: Ausgrabungen in Ribe in den Jahren 1983-89. *Offa* 47 1990 (1991), s. 177-207.
- Hauberg, Peter: *Danmarks Myntvæsen i Tidsrummet 1146-1241*. 1906.
- Jantzen, Connie, Jakob Kieffer-Olsen & Per Kristian Madsen: De små brødres hus i Ribe. *Mark og Montre* 1994, s. 26-36.
- Jensen, Stig, Per Kristian Madsen & Ole Schiørning: Udgravninger i Ribe 1979-1981. *Mark og Montre* 1982, s. 50-65.
- Kinch, J. 1869: *Ribe Bys Historie og Beskrivelse Indtil Reformationen*. 1869.
- Klemensen, Marie F.: Et middelalderligt benværksted – arkæologiske undersøgelser på Vægtergade 2 i Ribe, *By, marsk og geest* 12, 2000, s. 29-46.
- Koch, Hanne Dahlerup: Gader i almindelighed – og Ribes i særdeleshed. *By, marsk og geest* 12, 2000, s. 47-59.
- Madsen, Per Kristian: Handelskeramik fra middelalderens Grønnegade. *By, marsk og geest* 2, 1991, s. 2-33.
- Madsen, Per Kristian: Die Verlagerung der Stadt Ribe im 12. Jahrhundert und der Ausbau der Stadt im 13. Jahrhundert. *Archäologie des Mittelalters und Bauforschung im Hanseraum*. Festschrift für Günter P. Fehring herausgegeben von Manfred Gläser, Rostock 1993, s. 93-106.
- Madsen, Per Kristian: Middelalderkeramik fra syv udgravninger i Ribe 1980-84 – kronologi, datering og bytopografi. *Middelalderkeramik fra Ribe* (Per Kristian Madsen red.), 1999, s. 11-85.
- Mertz, Ellen Louise: *Ribe og omegns jordbundsforhold. En ingeniørgeologisk beskrivelse*. 1977.
- Mikkelsen, Hans: Vadestedet over Ribe Å. *Mark og Montre* 1986-87, 1987, s. 28-38.
- Nielsen, Ingrid: Torvene i Ribe. *hikuin* 7, 1981, s. 15-32.
- Nielsen, Ingrid: *Middelalderbyen Ribe*. 1985
- Petersen, Jens Erik: To somre i Ribes kloakker. *Mark og Montre* 1985, s. 99-108.
- Skov, Hans: De arkæologiske undersøgelser af Sortebrødregade i 1991. *By, marsk og geest* 4, 1992, s. 25-30.
- Skov, Hans: Arkæologiens vej gennem Bispegade i Ribe. *By, marsk og geest* 5, 1993, s. 15-22.
- Skov, Hans: Dæmning, møllestrøm og byport – en arkæologisk undersøgelse af Nederdammen og Nørreport i Ribe. *By, marsk og geest* 7, 1995, s. 31-40.
- Skov, Hans 1998: Kloakarkæologi i Grønnegade og Korsbrødregade. *By, marsk og geest* 10, 1998, s. 29-40.
- Søvsø, Morten: Arkæologiske undersøgelser i Sønderportsgade – Ribes hovedgade gennem 900 år. *By, marsk og geest* 18, 2006, s. 5-33
- Thamdrup, Kjeld: 3 Landskabet. *Marsk, land og bebyggelse. Ribeegnen gennem 10.000 år* (S. Jensen red.), 1998, s. 33-42.

ZUSAMMENFASSUNG

Archäologische Untersuchungen unter Dagmarsgade in Ribe – Topografie und Siedlungsstruktur in den Gebieten an der Aue
 Im Jahre 2005 wurde Dagmargade renoviert. Die hiermit verbundenen Untersuchungen zeigten, dass es Reste eines wohlbewahrten Viertels unter der Strasse gab, dessen Wurzeln zu der Zeit um 1100 zurückdatiert werden konnten, Besonders die Periode am Ende des 12. Jahrhunderts bis in dem 13. Jahrhundert konnte ziemlich detailliert beleuchtet werden, weil die Kulturschichten aus dieser Zeit in den Abzugskanälen zugänglich waren. In der Zeit danach waren die Auskünfte gering, weil die Schichten durch frühere Grabearbeit entfernt worden waren, während die Schichten vor dieser Zeit unberührt unter der Strasse liegen. Im allgemeinen waren die Bewahrungsverhältnisse in dem Viertel sehr gut. Die wasserreichen organischen Kulturschichten hat-

ten das organische Material wie Holz, Leder und Bein in hohen Mass bewahrt, während der Bewahrungszustand der Metallgegenstände variierte.

Ungefähr dort wo Sortebrødregade in Badstuegade mündet wurden die Schichten im Feld M2 bis zum Untergrund durchgegraben. Hier konnte ein wasserreicher Kleiboden festgestellt werden, dessen Spitze in Kote 2,06 Meter der Ausgangspunkt für eine Bebauung war, die wahrscheinlich um 1100 entstanden war. Diese Siedlung hinterliess in den Jahren bis 1135 +/- 8 eine 0,5 Meter dicke Reihe von verschiedenen Schichten samt zwei Gruben. Die Schichten müssen als ausgeprägte Bebauungsschichten aufgefasst werden, und besonders die tiefen Gruben, dessen Füllung von Wasser unbeeinflusst scheint, müssen bedeuten, dass das Gebiet in dieser Zeit einigermassen trocken gewesen ist. Die Rede ist hier von einem der tiefsten Aktivitätsniveaus, das in Ribe dokumentiert ist, in einem Gebiet, das früher als aufgefülltes Flussbett beschrieben ist.

Diese älteste Bebauungsschicht war von einer dicken Auffüllungsschicht bedeckt, die bis Kote 3,76 Meter reichte. Über diesem Niveau waren die Schichten von früherer Grabearbeit entfernt. Die Schicht kann wegen des Fundmaterials und Dendrodatierungen zu dem 12. Jahrhundert datiert werden. Das bedeutet, dass eine 1,7 Meter dicke Kulturschicht im Laufe des 12. Jahrhunderts abgelagert ist. Der Hintergrund für die umfangreiche Auffüllungsaktivität ist unbekannt, könnte aber mit einem steigenden Wasserstand zusammenhängen. In dem Ribe-marsch sind wasserabgelagerte Kleischichten bis Kote 2,5 Meter bekannt. Ausserdem soll erwähnt werden, dass abgelagerte Kleischichten in dem Wallgraben registriert sind, der wahrscheinlich im 12. Jahrhundert auf der Nordseite von Ribe Aue gegraben ist. Das deutet darauf, dass um Kote 2 Meter Klei abgelagert wird. Vielleicht ist die Auffüllung im Feld M2 eine Reaktion auf den steigenden Wasserstand.

Die untersuchten Ruinen und Bebauungsspuren folgten weitgehend dem vorhandenen Strassennetz bis 1876, das mit einem unbekanntem Gässchen erweitert wurde. Es ist deutlich, dass die Häuser schon im 12. und 13. Jahrhundert ganz am Stras-

senrand gebaut wurde. In dem entferntesten Ende der Grundstücke gab es Misthaufen und Latrinengruben.

Es zeichnet sich ein Bild von einer dichten Bebauungsstruktur, wo die Häuser Schulter am Schulter gegen den Strassenrand gelegen waren. Dieses Muster weicht ziemlich deutlich von anderen Teilen in Ribe ab, wo Bauruinen aus derselben Periode dokumentiert sind, die frei und in einigen Fällen zurückgezogen auf den Grundstücken lagen. Die dichte Bebauung in dem Viertel um Dagmarsgade könnte damit erklärt werden, das Badstuegade bis die Errichtung des Dammes um 1250 die Hauptstrasse war, womit der Stadtteil auf der Nordseite mit der Südseite verbunden war.

Wie die Einwohner sozial eingestuft waren, ist schwer zu sagen. Die Grundstücke nördlich des

Gässchens, die wahrscheinlich die Fassade gegen Vægtergade hatten, müssen kleiner gewesen sein als die Grundstücke auf der Südseite gegen Badstuegade, aber auch im Haus 5 und 6, auf Grundstücken kaum grösser als das Haus liegend, gab es mehrere Kannen aus importiertem Keramik, was nicht auf Armut deutet.

Von den Grundstücken gegen Badstuegade ist ein deutlicheres Bild von dem Stadtleben um 1200 zu sehen. Die Mistschichten zeigen, dass es eine gewisse Tierzucht gegeben hat und dass regelmässig ausgemistet wurde. Auch die Menschen verrichteten ihre Notdurft auf den Misthaufen in dafür eingerichteten Latrinengruben. Es ist bemerkenswert, dass es keinen Abfall in grösseren Mengen von Handwerkern gab, was eigentlich zu erwarten war, wenn Handwerk auf den Grundstücken ausgeführt worden wäre.

Wassersiebung und Verwendung von Metall-detektoren trugen dazu bei, ein grosses Fundmaterial zu sichern.

Morten Søvsvø, museumsinspektør
Den antikvariske Samling
Overdammen 12, 6760 Ribe
ms@asr-ribe